чăваш халăх хаçачĕ

ХЫПАР

1906 çулхи кăрлачăн 21-мĕшĕнче тухма тытăннă 1918 çулхи нарăс уйăхĕнчен тĕрлĕ ятпа тухнă 1991 çулхи çурлан 30-мĕшĕнче "ХЫПАР" ятпа тепĕр хут тухма пуçланă

СССР Аслă Канашĕн Президиумĕ 1968 çулхи пуш /март/ уйăхĕн 11-мĕшĕнче "Коммунизм ялавĕ" /халĕ "Хыпар"/ хаçата "ХИСЕП ПАЛЛИ" орденпа наградăланă

"ХЫПАР" никĕслевçи Н.В.Никольский (1878–1961)

123 /26529/ № Эрне кун, 2014, çĕртме (июнь), 27 Хакĕ ирĕклĕ WWW.hypar.ru

Уяв ячĕпе!

Хаклă туссем!

Сире Çамрăксен кунĕ – çамрăклăх, çутă ĕмĕтсен, иксĕлми вăй-хăват, хăюллă сăнавсен, ĕмĕт вĕçевĕн тата пурнăçри çул шыравĕн уявĕ – ячĕпе чĕререн саламлатăп.

Чăваш Республикин патшалăх политики çамрăксем хăйсен пултарулăхĕпе усă курмалли условисем йĕркелес, çамрăк ăрăвăн талантлă та пуçаруллă представителĕсене пулăшас тĕллевлĕ.

Наука, техника, производство, журналистика, литература, культура, искусство, вĕренӳ, воспитани, çамрăксен политикин, сывлăх сыхлавĕн, çут çанталăка сыхлассин тата спорт сферисенчи çамрăксене пулăшма Чăваш Республикин Çамрăксен патшалăх премийĕсене параççĕ. Юлашки икĕ çулта вĕсен шучĕ тăваттăран саккăр таран ӳсрĕ, лауреатсене паракан тӳлев пилĕк хут пысăкланчĕ – кашни енпе 50 пин тенкĕпе танлашать.

Çуллен вĕренӳре, бизнес-проект тăвассинче, наука, пултарулăх, производство, управлени ĕç-хĕлĕнчи курăмлă кăтартусемпе палăрнă пиншер яшпа хĕр пултарулăхри пысăк ăнтăлушăн стипендие тивĕçет. 2004-2014 çулсенче пĕтĕмпе çавнашкал 11 пин стипенди панă.

Чăваш Ен хăйĕн маттур та пуçаруллă, ĕçчен çамрăкĕсемпе тивĕçлипех мăнаçланать. Нумай çамрăк тĕрлĕ ĕç-хĕл сферинче чăн-чăн профессионал пулса тăма ĕлкĕрчĕ. Вĕсем питĕ лайăх девиз шухăшласа кăларнă, эпĕ ăна туллин ырлатăп: «Ăçта эпир – унта çĕнтерӳ!»

Çамрăксене хăйсене шанма, пуçаруллă пулма, çĕкленӳллĕ кăмăл-туйăм, ырă мĕн пур пуçарура çитĕнӳ, телей тата ырлăх сунатăп!

Чăваш Республикин Пуçлăхĕ М.ИГНАТЬЕВ.

Лайăх вĕреннĕ хыççăн лайăх канмалла

Çапла тумашкăн Канаш районĕнче пĕтĕм услови пур. Çакна ĕнер Чăваш Ен Пуçлăхĕ Михаил Игнатьев унта ĕçлĕ çул çӳревре пулнă май хăйĕн куçĕпе курса ĕненчĕ. Вăл районта ачасен çуллахи каникул тапхăрĕнчи канăвне йĕркелекен учреждениесен ĕçĕпе паллашрĕ.

cap.ru сайчĕн сăн ӳкерчĕкĕ

Михаил Васильевич Шăхасанти ачасен А.Г.Николаев ячĕллĕ «Космонавт» сывлăх лагерĕнче пулчĕ. Кунта пĕр сменăра 300 ача канма пултарать. Лагерь территорийĕнчех – библиотека, çуллахи клуб, волейбол, теннис, футбол тата баскетбол площадкисем, бассейн, тир, кружоксен занятийĕсене йĕркелемелли беседкăсем... «Космонавтра» Канаш хулипе районĕн ачисем сывлăхне çирĕплетеççĕ, ытти муниципалитетран та ачасем килеççĕ. 2014 çулта лагерь администрацийĕ Канашри педагогика колледжĕпе ятарлă килĕшӳ тунă, çавна май кунта асăннă вĕренӳ учрежденийĕн студенчĕсем вожатăй пулса ĕçлеççĕ – вĕсемшĕн питĕ лайăх практика.

Унтан вăл Канашри ачасемпе çамрăксен социаллă приютĕнче пулчĕ. Çак учрежденин тĕп тĕллевĕ – пурнăçра йывăр лару-тăрăва лекнĕ çул çитмен çамрăксене васкавлă социаллă пулăшу кӳресси, вĕсем килсĕр-çуртсăр çапкаланса çӳресрен, правăна пăсасран сыхланасси. Приют талăкĕпех ĕçлет, кунта пĕр харăс 30 ача – 15 хĕр ача тата 15 арçын ача – пурăнма пултарать.

Учреждение Канаш хула администрацийĕн 1994 çулхи йышăнăвĕпе туса хунă. Паянхи кун тĕлне кунта 1,5 пине яхăн ачана, çамрăка пулăшнă, 1,7 пин ытла çамрăка реабилитациленĕ. Кăçал каникул вăхăтĕнче приютра 240 ача канĕ, çак тĕллевпе 380 пин тенке яхăн уйăрнă.

Михаил Игнатьев çул çитменнисене йышăнакан, çемьене тата ачасене социаллă пулăшу кӳрекен уйрăмсемпе, диагностика тата социаллă реабилитаци уйрăмĕсемпе паллашрĕ. Михаил Васильевич палăртнă тăрăх – приют вырнаçнă çурт кивĕ, юхăннă, педагогсене методика пулăшăвĕ кирлĕ, çавна май учреждени малалла мĕнле ĕçлессине татса памалла, вăл ку енĕпе Сывлăх сыхлавĕн тата Вĕренӳ министерствисене тивĕçлĕ хушусем пачĕ.

Тĕплĕнрех – çитес номерте.

■ **И.ИВАНОВА**

Чăваш Республикин Пуçлăхĕн Указĕ

Чăваш Республикин 2013 çулхи çамрăксен патшалăх премийĕсене парасси çинчен

Чăваш Республикин Пуçлăхĕ çумĕнчи Чăваш Республикин çамрăксен патшалăх премийĕсем енĕпе ĕçлекен комисси сĕнĕвĕсене пăхса тухса **çапла йышăнатăп:**

1. Чăваш Республикин 2013 çулхи çамрăксен патшалăх премийĕсене тата «Чăваш Республикин çамрăксен патшалăх премийĕн лауреачĕ» ят парас:

ăслăлăх, техника тата производство енĕпе

Александр Владимирович Антонова, сыпăнтарнă самосвалăн куçăмлă тытăмĕсен тата рамăсен пайĕн рамăсен конструкцийĕ енĕпе ĕçлекен тĕп специалистне, **Василий Геннадьевич Капитонова,** «Пĕтĕм тĕнчери çĕнĕ техника туса хатĕрлес енĕпе ĕçлекен инжиниринг компанийĕ» тулли мар яваплă обществăн трансмисси пайĕн бюровĕн пуçлăхне, С-33 сыпăнтарнă самосвалăн трансмисси установкине, рамине тата кузовне туса хатĕрленĕшĕн;

Сергей Владимирович Карпова, «И.Н.Ульянов ячĕллĕ Чăваш патшалăх университечĕ» аслă професси пĕлĕвĕ паракан федераци патшалăх бюджет вĕренӳ учрежденийĕн органика тата фармацевтика химийĕн кафедрин аслă преподавательне, «Липосомаци натрин 2-ацил/ароил/-1,1,1,3-тетрациан-пропеничĕсен производнăйĕсене тĕпе хурса хатĕрленĕ клиника умĕн туберкулеза хирĕç активлă кĕрешекен хутăшсен биологилле ирĕлеслĕхне пысăклатни евĕрлĕ меслет» темăпа çырнă ĕçсен ярăмĕшĕн;

вĕрентӳ, воспитани тата çамрăксен политики енĕпе

Анна Германовна Головинăна, Марина Вениаминовна Петровăна, «Хĕрарăмсем наукăра тата вĕрентӳре» Регионсен хушшинчи общество организацийĕн Чăваш регион уйрăмĕн членĕсене, «Математика тытăçăвĕсем» ăс-хакăл ăмăртăвĕ» проекта пурнăçланăшăн;

журналистика енĕпе

Артем Михайлович Чубукова, «Пĕрлĕхлĕ Раççейĕн çамрăк гвардийĕ» Пĕтĕм Раççейри общество организацийĕн Чăваш регион уйрăмĕн ертӳçин çумне, Чăваш Республикинче «Информаци юхăмĕ» проекта пурнăçланăшăн;

сывлăх сыхлавĕ енĕпе

Ольга Витальевна Алексеевăна, Анастасия Владимировна Викторовăна, Порфирий Николаевич Петрова, Николай Юрьевич Свинцова, «Чăваш Республикинчи стоматологсен ассоциацийĕ» общество организацийĕ çумĕнчи Раççейри стоматологи ассоциацин «Студент стоматологсем тата çамрăк врачсем» секцийĕн активисчĕсене, «Сывă шăлсем – сывă ачасем – сывă çемье» çамрăксен волонтер юхăмĕ» социаллă пĕлтерĕшлĕ проекта пурнăçлас ĕçе пысăк тӳпе хывнăшăн;

тавралăха сыхлас ĕç енĕпе

Станислав Олегович Трофимова, «ЭКА» Регионсем хушшинчи экологи общество организацийĕн Чăваш регион уйрăмĕн ертӳçин çумне, çамрăксен «Кислород ытларах пултăр» экологи проектне пурнăçланăшăн;

физкультура тата спорт енĕпе

Алексей Владимирович Германова, Чăваш Республикинчи Шупашкар хулинчи «Мускаври патшалăх машинăсем тăвакан университечĕ /МАМИ/» професси енĕпе аслă пĕлӳ паракан федераци патшалăх бюджет вĕренӳ учрежденийĕн Шупашкарти политехника институчĕн /филиалĕн/ студентне, спорт аэробики енĕпе тунă спортри пысăк çитĕнӳсемшĕн;

хăй ирĕкĕпе тăвакан ĕç-хĕл енĕпе

Ксения Юрьевна Александровăна, «Мускаври автомобильпе çул-йĕр патшалăх техника университечĕ /МАДИ/» професси енĕпе аслă пĕлӳ паракан федераци патшалăх бюджет вĕренӳ учрежденийĕн Атăлçи филиалĕн студенткине, **Александра Сергеевна Волченковăна,** «И.Я.Яковлев ячĕллĕ Чăваш патшалăх педагогика университечĕ» аслă професси пĕлĕвĕ паракан федераци патшалăх бюджет вĕренӳ учрежденийĕн студенткине, **Юлия Витальевна Егоровăна,** «И.Н.Ульянов ячĕллĕ Чăваш патшалăх университечĕ» аслă професси пĕлĕвĕ паракан федераци патшалăх бюджет вĕренӳ учрежденийĕн студенткине, **Эльдар Хасанович Черкесова,** Шупашкар хула администрацийĕн массăллă информаци хатĕрĕсемпе çыхăну тытакан тата çамрăксен политикин управленийĕн çамрăксен тата общество аталанăвĕн пайĕн пуçлăхне, «Волонтерсен шкулĕ» çамрăксен вĕренӳ проектне пурнăçланăшăн.

2. Çак Указ ăна алă пуснă кунран вăя кĕрет.

Чăваш Республикин Пуçлăхĕ М.ИГНАТЬЕВ.

Шупашкар, 2014, çĕртме, 25, 94 №.

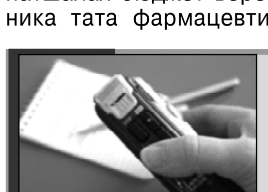

ПУБЛИЦИСТ ШУХĂШĔ

ВАÇКĂ ИТЛЕТ, АНЧАХ ÇАВ-ÇАВАХ ÇИЕТ

Центрти телекуравăн хыпарсен кăларăмĕсем юлашки уйăхсенче çак темăна куллен çĕклеççĕ. Сăмах – пăлхавлă Украинăн Раççей умĕнчи çут çанталăк газĕшĕн тӳлемелли калама çук пысăк парăмĕ пирки. Чăннипех ăнланма-йышăнма йывăр лару-тăру: Раççей парăма татмалла тесе апла та ӳкĕтлет, капла та хистет – çук, украинсем хăнк! та тумаççĕ, сенкер топливăна вара çĕртме уйăхĕн 16-мĕшĕччченех намăса пĕлмесĕр уçларĕç.

Юрĕ, хăйне тăрантаракан кăкăра çыртакан пархатарсăр ачана çаврăннă, хăйне ырă тăвакана паллами-хисеплеми пулнă Украина инçе тейĕпĕр... Калаçу хамăр патри ĕçпуç тавра. Анчах хăлăхсăр Киев пирки ăнсăртран сăмах тапратмарăм, илтмĕше перекен хохолсене аса илтерекеннисем кунта та пур – акă мĕн пирки каласшăн.

Кирек хăш сферăна ил – пур çĕрте те парăм. Уйăх пуçламăшĕнче Республикăн консолидациленĕ бюджечĕн тупăшĕсене ӳстерес ыйтусемпе ĕçлекен ведомствăсен хушшинчи комиссийĕнче асăннă цифрăсенех илер. Патшалăх тата муниципалитет харпăрлăхĕнчи çĕр лаптăкĕсемпе, пурлăхпа усă курнăшăн тӳлемелли парăм 765 млн тенкĕ капланнă. Çак укçа пĕр çул кăна пухăнман вĕт. Ахальтен мар ĕнтĕ ларура ЧР Пуçлăхĕ Михаил Игнатьев «Савва» тытăмне кĕнĕ Атăлçи пир-авăр компанийĕн пăтăрмахлă историне аса илтерчĕ: «Унăн Шупашкар хули умĕнчи парăмĕ кăна 186 млн тенке яхăн. Çав вăхăтрах пĕтĕмпех саккунлă: предприятие панкрута кăларнă, активсене айккине илсе тухнă, парăмсене вара бюджет, предприяти ĕçченĕсем çине çакса хăварнă».

«Савва» пирки нумай калаçнă – çăвар тутине сая яни çеç. Унсăр пуçне те пуçа ыраттараканни пайтах. Усă курнă энергоресурссемшĕн тӳлесси – акă ăçта парăмсен вĕççĕр-хĕрсĕр тĕнчи. Республика Строймине пĕтĕмлетнĕ тăрăх – кăçалхи çĕртме уйăхĕн 6-мĕшĕ тĕлне ЖКХ организацийĕсен çут çанталăк газĕшĕн, электричествăшăн тата ăшă энергийĕшĕн тӳлемелли парăмĕ 3,1 млрд тенкĕрен те иртнĕ – Чăваш Ен бюджечĕн тупăш пайĕн 10% шайлашуллă вĕт! Çав шутра 428 млн тенки – усă курнă газ тӳпи, 497 млн – электроэнергишĕн. Тĕп пайĕ, 2,2 млрд тенкĕ ытларах, ăшăшăн тӳлемен укçа.

Юлашки цифра ытла та пысăкки пушшех тĕлĕнтерет. Тĕп хулана тата Çĕнĕ Шупашкара ăшăпа тивĕçтерекен энергокомпани ертӳçисем çирĕплетнĕ тăрăх – çынсем ăшăшăн йĕркеллех тӳлеççĕ, анчах çав укçа ресурспа тивĕçтерекен компание çитмест. Хăйĕн Шупашкарти ăшă электростанцийĕн гигакалорийĕсене вăл пурăнмалли çуртсене тӳрремĕнех мар, «посредник» вырăнĕнчи тепĕр компани урлă парать – шăпах вăл çур млрд ытла тенкĕлĕх парăма кĕрсе кайнă. «Парăма татăр», – тархаслать энергокомпани, лешĕ вара ăна хăйне УКсемпе ТСЖсем вăхăтра тӳлеменни çине йăвантарать, тӳлеме васкамасть. Энергетиксем те тарăхаççĕ, Правительство шайĕнче те çинеçинех сивĕ сăмах тивет, Ваçкă вара итлет, анчах çав-çавах çиет. Çав «посредник» тӳрĕ кăмăллăхĕ пирки иккĕленме сăлтав паракан тепĕр самант та пур: вăрăмах мар историллĕ предприяти ертӳçисене унăн республика тулашĕнчи хуçисем перчетке пек улăштараççĕ – эпĕ ас тăвасса, ултăмĕш пуçлăх. Пĕри çулталăк ĕçлет те – тепри килет. Пĕлтĕр кăна ют регионтан çĕнĕ директор килнĕччĕ, çемçе пуканне те ăшăтса ĕлкĕрейменччĕ пуль, халь каллех – çĕнни. Вăл та ютран. Кун пек чух çĕнни «киввишĕн» яваплă пуласса кĕтни вырăнсăр, хăй кунта вăрах пуласси иккĕленӳллине кура – пушшех.

Парăмсен ыйтăвĕ, шел, çакнашкал «улăпсен» миллиардсемшĕн пыракан кĕрешĕвĕ-хирĕçĕвĕпе кăна иксĕлмест – унăн уйрăм çынсене тӳрремĕнех пырса тивекен юппи те пур. Чăваш Енре ĕç укçи пĕчĕк тесе миçе çул ӳпкелешетпĕр те – влаççем ăна пысăклатас енĕпе мерăсем йышăнма тытăнни куç кĕрет. Чăн та, тăкăнса тăман бюджета кура пĕтĕмпех ăнăçлă пулса пырать тееймĕн – халăх пуспа çырлахасшăн мар, тенкĕ шыраса Мускава, çăкăрлăрах ытти регионa ăнтăлать.

Çийĕнчен влаççен умĕнче лайăх пек курăнма кăна тăрăшакан пуçлăхсем те пайтах. ЧР Экономика аталанăвĕн министерстви те йышăнать: чылай предприятире шалу ӳсĕмне ĕçлекенсен шутне чакарса тивĕçтереççĕ. 20% укçа хушрĕç тейĕпĕр, анчах икĕ çыншăн тар тăкмалла – лайăх вĕт. Тепĕр тесен нумайăшĕшĕн «çӳлтен» хистени – пуш сăмах кăна. Унсăрăн ĕç паракан 942 тытăм тӳлевĕн вăрттăн схемисем çине куçнине, официаллă майпа шутласа паракан шалăва МРОТран та пĕчĕкрех палăртнине тупса палăртнине епле ăнлантарăн?

Ĕç укçипе çыхăннă парăм республикăра чакнă-ха. Çулталăк каялла вăл виçĕ теçетке млн тенкĕ патнеллехчĕ, кăçалхи çу уйăхĕн 1-мĕшĕ тĕлне 2,1 млн тенкĕ юлнă. Те тӳлесех пĕтерчĕç, те панкрута тухнă предприятисен парăмĕсене каçарчĕç – калаймастăп, çапах парăм тени ĕçлев сферинчи лару-тăрушăн питех те сиенли каламасăрах паллă. Мĕн пытармалли, чылай предприятире ĕçлекенсене тӳлем пек тусах ĕçлеттерме тăрăшни вăрттăнлăх мар. Мăкăртатса пăх-ха – пĕр хурав: «Пăрахса кайăр, тытса тăмастпăр!» Ĕçлекен çынна йĕркеллĕ тӳлеймеççĕ тĕк, эппин, çав пуçлăхсем хăйсем пултараймаççĕ – япăх менеджерсем, апла тăк чи малтанах хăйсен яваплă должноçран пăрахса каймалла. Çук, каймаççĕ – Ваçкăсем çав-çавах çиеççĕ...

■ **Николай КОНОВАЛОВ**

КУН хыççăн КУН

☎ 56-04-26

Çурла уйăхĕччченех вĕçĕç

Тăхăр вырăнлă "Cessna Caravan" самолетсем кăçалхи кăрлачăн 31-мĕшĕнчен пуçласа пассажирсене Ĕпхӳ-Шупашкар-Ĕпхӳ тата Самар-Шупашкар-Самар маршрутсемпе турттараççĕ. Çĕртме уйăхĕн 24-мĕшĕ тĕлне 1165 çынна вырăна çитернĕ ĕнтĕ. Самартан Шупашкара 250-ăн килнĕ, тĕп хуларан Самара 245-ĕн кайнă.

Шупашкар-Ĕпхӳ тата Ĕпхӳ-Шупашкар маршрутпа çул çӳрекен ытларах. Чăваш Енрен Ĕпхĕве – 342-ĕн, унтан республикăна 328-ăн çитнĕ. Самолетсем çу уйăхĕн 6-мĕшĕнчен пуçласа рейса ытлари кун, кĕçнерни кун, шăмат кун тухаççĕ. Пассажирсене илсе çӳресси пирки авиапредприятипе çирĕплетнĕ килĕшĕве утă уйăхĕн 31-мĕшĕччен тăснă.

Çак рейспа вĕçекенсем патшалăх çăмăллăхĕпе усă кураççĕ. Аэропорт вĕсене билет самай йӳнĕрех хакпа сутать.

И.АНИСИМОВА.

Вуннăмĕш хут йышăнчĕ

Çак кунсенче ачасен республика шайĕнчи "Лесная сказка" санаторийĕнче Раççей субъекчĕсенчи чăваш диаспорин шкул ачисен çуллахи кану смени уçăлнă. Кăçал унта çĕр-шывăн вунă регионĕнчен 45 ача килсе çитнĕ.

Сменăна уçма Чăваш Республикин культура министрĕ Вадим Ефимов хутшăннă. Вадим Петрович çитĕнекен ăрăва Чăваш Ен Правительстви ячĕпе саламланă. "Эткер" этнокультура лагерьне чăваш тĕнчин пуласлăхĕ, тăван халăхăн ырă та пархатарлă йăли-йĕркине, культурине малашлăхра тытса пыракансем, пуçтарăннине палăртнă. Министр кашни ачана чăваш халăхĕн паллă поэчĕн Константин Ивановăн вилĕмсĕр "Нарспи" поэмине парнеленĕ.

Республика тулашĕнчи йăхташсен ачисене çавăн пекех ЧР Вĕренӳ министерствин, Чăваш наци конгресĕн представителĕсем саламланă.

Палăртса хăварар: "Эткер" этнокультура лагерĕ тулайра пысăк йышпа пурăнакан чăваш ачисене пуçласа 2005 çулта йышăннă. Çавăнтанпа Беларуçри, Тюменьри, Пушкăртстанри, Чĕмпĕрти, Сарă тури, Мускаври тата ытти хутлăхри çĕрçĕр хĕр ачапа арçын ача тăван культурăпа, историпе, йăлайĕркепе çывăхланма пултарчĕ.

Н.СМИРНОВА.

Каçал енре – элемсен куравĕ

Мĕн пытармалли: тепĕр чухне эпир кашни элемĕн – гербăн, ялавăн – пĕлтерĕшне, тен, ăнлансах та пĕтерейместпĕр.

Каçал енсемшĕн текех пăшăрханма кирлĕ мар – Республика кунĕ умĕн райцентрти «Çĕр тата çынсем» халăх музейĕнче виçĕ – Комсомольски, Сĕнтĕрвăрри тата Красноармейски – районпа вĕсенчи ял тăрăхĕсен гербĕсемпе ялавĕсен куравĕ уçăлнă. Ăна республикăри ăста геральдист, нумай элем авторĕ Вадим Шипунов йĕркеленĕ. Хальхинче вăл 36 ĕçпе паллашма сĕнет. Вадим Анатольевич музее мăшăрĕн, Галина Николаевнăн «Флаги и гербы современной Чувашии» паха кĕнекине парнеленĕ.

Куравра Красноармейски районĕнчи тавра пĕлӳпе истори тата культура музейĕн, Э.Юрьев ячĕллĕ фонд директорĕ В.Серафимов мухтавлă ентешĕн, республика элемĕсен авторĕн Элли Михайловичăн сумлă ĕç-хĕлĕпе паллаштарнă. РФ тата ЧР тава тивĕçлĕ художникĕсем М.Григорьянпа В.Лукиянов тата курав авторĕ В.Шипунов элемсемпе кăсăкланакансене вĕсен пĕлтерĕшĕ çинчен каласа кăтартнă.

Ю.СТЕПНОВ.

"Гвардеец" лагерьтен таврăннă

Çĕртме уйăхĕн 25-мĕшĕнче Чул хула облаçĕнче оборонăпа спорт тата сывлăха çирĕплетмелли "Гвардеец" лагерьте 1-мĕш смена хупăннă. Çав каçах Чăваш Енри ачасемпе çул çитмен çамрăксем те тăван тăрăха таврăннă.

Пирĕн 20 ентеш Атăлçи регионĕнчи тата Крым Республикинчи ытти вĕренекенпе пĕрле 18 кун çар условийĕсемпе паллашнă: стройпа утма хăнăхнă, çапăçăва ертсе пырассин тактикипе стратегийĕн вăрттăнлăхĕсене "шĕкĕлченĕ". Чăваш ачисемшĕн 1-мĕш смена ăнăçлă иртнĕ. Чăваш Ен команди тĕл перес енĕпе чи лайăххисен йышне кĕнĕ. Çавăн пекех ишес енĕпе йĕркеленĕ ăмăртусенче малтанхи икĕ, "Чи лайăх командир", "Раççей Федерацийĕн Хĕç-пăшаллă Вăйĕсен уставĕсем" конкурссенче 3-мĕш вырăнсене йышăннă. Лагере Раççей Президенчĕн федерацин Атăлçи округĕнчи полномочиллĕ представителĕ Михаил Бабич килни пурне те савăнтарнă. Вăл кашни "гвардееца" алла çыхмалли сехет – асăнмалăх гравировкăпа – парнеленĕ.

"Гвардеец" лагерĕн 2-мĕш смени çĕртме уйăхĕн 29-мĕшĕнчен пуçласа утă уйăхĕн 16-мĕшĕччен ĕçлĕ. Унта Чăваш Енрен 20 ача – Шупашкарти 14-мĕш кадет шкулĕнче класĕнче вĕренекенсем тата Вăрнар, Патăрьел, Пăрачкав, Йĕпреç, Çĕмĕрле, Шупашкар районĕсенчи çул çитменнисем – кайĕç.

И.НИКОЛАЕВА.

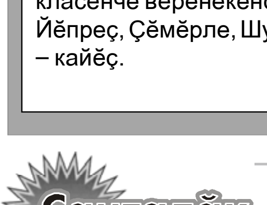

Паян ăмăр çанталăк пулать. Çил хĕвел тухăçĕнчен çеккунтра 3 метр хăвăртлăхпа вĕрет. Сывлăш температури **кăнтăрла 18, çĕрле 12 градус ăшă.** Атмосфера пусăмĕ 750 мм, сывлăшри нӳрĕк 46 процент.

Кун тăршшĕ 17 сехет те 37 минут.

Ыран ăмăр çанталăк пулать, çумăр çăвать. Çил кăнтăртан çеккунтра 7 метр хăвăртлăхпа вĕрет. Сывлăш температури **кăнтăрла 17, çĕрле 7 градус ăшă.** Атмосфера пусăмĕ 739 мм, сывлăшри нӳрĕк 70 процент.

Кун тăршшĕ 17 сехет те 36 минут.

Чăваш Енĕн сумĕ ӳсет

«Раççей регионĕсем – ăнăçлă аталану» VII экономика форумĕ ĕçлĕ тĕл пулăва хутшăннисен пуçĕнче тĕрлĕ шухăш суратрĕ пулин те, экспертсем унăн пĕлтерĕшне пысăк хак пачĕç. Инçетрен килнĕ хăнасем пирĕн республика тĕрĕс çул-йĕр суйласа илнине, пĕчĕк утăмсемпе пулсан та экономика çултан çул малаллах талпăннине палăртрĕç.

Михаил ДЕЛЯГИН, РАЕН чăн членĕ, экономика ăслăлăхĕсен докторĕ, глобализаци проблемисен институтĕн директорĕ:

– Экономика лару-тăрăвĕ кивĕлле аталану çул-йĕрĕнчен пăрăнса çĕнĕлле йĕркелени палăрать. Сапаланмасăр тĕллевлĕ ĕçлекен рыноксене тупса вĕсене кĕме тăрăшмалла. Унашкаллисем, ку чухнехи технологисем çук мар. Тепĕр 2 е 4 çултан тĕнчен пĕтĕмĕшле аталанăвĕ йышăрлăх тĕсет. Кам йӳнĕ те ансат, пысăк тухăçлă технологисене алла илет, депресси хыççăн çавă хуçаланать. Çакă çĕр-шывсене мар, уйрăм регионсене пулса иртĕ.

Экономика лару-тăрăвĕ йывăрланнă тапхăрта та пысăках мар регион валли çĕнĕ майсем йĕркелемешкĕн рыноксем тупма май пур. Ансат тĕслĕх – хĕвел батарейи. Çултанлăк каялла çапла каланăччĕ: «Сланец çĕнетĕвĕ тата çакăн йышши энергетика пĕтнĕ чухне хĕвел батарейине аталантармалла-и, эсир ăçран тайăлман-и?» Раççей Крымпа пĕрлешрĕ те ун хĕвел батарейи валли çав тери лайăх рынок тупăнчĕ.

Сирĕн паяхи лару-тăру пирки мар – вăл халĕ йĕркеллех, ыранхи тата çĕнĕ технологисене ĕçе кĕртесси пирки шухăшламалла.

Дмитрий ГРИШАНКОВ, тĕнчери РАЕХ ушкăн президенчĕ /Мускав/:

– Пире чи малтанах республика хăйĕн укçитенкипе тĕллевлĕ усă курни кăмăла кайрĕ. Çав вăхăтрах Раççейри чылай регион бюджет тăкакĕ тупăшран иртет. Республика нухрат тăрăмне шайлашуллă тытса пырать. Инвесторсем ĕç вăйĕ шыраса килме пултараççĕ. Манăн шухăшăмпа, çитес 2-3 çултан çĕнĕ инвестицисене пула халăхăн тупăшĕ ӳсетех.

Пысăк хуласенче инвесторсем ĕç вăйĕ шыраса хăшкăлаççĕ, рабочисем çитмеççĕ. Сирĕн çак енĕпе ыттисенчен майсем лайăхрах.

Галина АСТРАТОВА, пурнăç пахалăхĕн институтĕн директорĕ /Екатеринбург/:

– Юлашки вăхăтра патриотлăхăн хăвачĕ юхăмне, халăх Президента шаннине, Раççее хисеплени ӳсĕнах туятăп. Ырă шухăш-кăмăл çĕр-шыври халăха хутшăнас пахалăха улăштарчĕ. Япăх пурăнмастпăр эпир, çакăншăн савăнмалла. Пирĕн малалла ĕçлемелли пур – пысăк мар укçана та перекетлĕ тытма вĕренмелле.

Эпĕ – оптимист, пирĕн çĕр-шывра пурнăç пахалăхĕ ӳсессе ĕненетĕп. Çакна экономика кăтартăвĕсем те çирĕплетеççĕ.

Чăваш Ене иккĕмĕш хут килтĕм. Тухса калаçакансене тулли кăмăлпа итлерĕм. Республика Пуçлăхĕ хĕрӳллĕн калаçнинчен тытăнса экспертсем хăйсен шухăшĕне паллаштарни таранах. Кунти халăх ырă кăмăллă, тараватлă. Хама туссен ытамне лекнĕн питĕ ырă туйăм. Статистика кăтартăвĕсем тăрăх – республикăн пурнăç пахалăхне лайăхлатма йăлтах пур. Пĕр эксперт каланă пек: культура – Чăваш Ен пурнăçĕн хăвачĕ пĕр пайĕ.

Александр РЯБКОВ, «РЧÇ» АУО филиалĕн – Горький чукун çулĕн тĕп инженерĕ:

– Пуйăссене хăвăрт çӳретекен магистраль строительствин проекчĕ çинчен калас тăк – Раççейри чылай регионшăн, вăл шутра Чăваш Еншĕн те, унăн пĕлтерĕшĕ питĕ пысăк. Магистраль Мускавран Екатеринбурга çитет. Ăна тунă чухне Чăваш Республикин строительство отраслĕнчи пысăк квалификациллĕ кадрсемпе усă курма май килĕ. Çавăн пекех республика туса кăларакан тимĕрбетон хатĕрĕсем, тĕрлĕ конструкци кирлĕ пулĕç.

Оливье БЛИК, «Point Est» компани президенчĕ /Франци/:

– Чăваш Енри пĕчĕк тата вăтам бизнеспа, çавăн пекех инноваци предприятийĕсемпе, юлашки вăхăтра тачă çыхăну тытатăп. Кăтартусем куç умĕнче – вĕсем тĕнче рынокне тухма хатĕр, хăйсен продукцине Германие ăсатаççĕ. Раççейри тата Хĕвел анăç Европăри предприятийĕсен экономика аталанăвĕнчи туслă çыхăнăвне нимĕнле вăй та пӳлеймĕ.

Чăваш Республики лайăх вырăнта. Çакăнта тата та вăйлăрах усă курмалла. Харăсах Раççей предприятийĕсемпе те, Азири компанисемпе те килĕштерсе ĕçлеме, экономикăна икĕ ен хутшăнăвĕпе те аталантарма пултаратăр.

Малик Эльхадж Кейн, Eneftechjnnovation SA президенчĕ /Швейцари/:

– Пирĕн компани продукцие Раççей рынокĕсенче вырнаçтарма тытăнать çес-ха. Чăваш Ен килĕштерсе ĕçлес енĕпе пĕрремĕш регионсенчен пĕри пулса тăчĕ. Эпир экономика çирĕплĕхне, инвестици илĕртӳлĕхне, ку чухнехи технологисене ĕçе кĕртнине пысăка хурса хаклатпăр. Республика ертӳлĕхĕ ют çĕр-шывсенчи компанисемпе пĕр-пĕриншĕн усăллă майсемпе килĕштерсе çыхăну йĕркелесшĕн. Пирĕн шухăш-кăмăл пĕрешкел пуласса шанатăп.

Наталья ВАЛЕЕВА, Тутарстанри «Симĕс планета» ООДЭД регион уйрăмĕн ертӳçи /Хусан/:

– Форум йĕркелӳçисене тараватлăхшăн, мероприятисене çӳллĕ шайра ирттернĕшĕн тав тăватăп. Çавра сĕтелсенче экологи хăрушсăрлăхĕн, вĕренӳпе воспитани тĕрлĕ ыйтăвне тишкертĕмĕр. Экологсене «Симĕс планета» форума йыхравлатăп.

Анатолий АКСАКОВ, РФ Патшалăх Думин депутачĕ, Раççейри регион банкĕсен ассоциацийĕн президенчĕ:

– Чăваш Ене инвесторсене май пур таран ытларах илĕртес тесен, чи малтанах, инвесторсем, банксем валли çивĕч тупăшăва кĕме пултаракан проектсем хатĕрлемелле. Проект хăйĕн хакне те тăмасть тата рынока та кирлĕ мар пулсан уншăн никам та укçа тăкаламасть. Пулăшăва тивĕçлĕ проектсем пуррине пĕлетĕп.

Япăх мар ĕçлекен тата конкуренцие тӳсĕмлĕ продукци туса кăларакан предприятисем ют çĕр-шывсенчен пирĕн рынока кĕрекенсем валли федераци шайĕнче «вăйă йĕркине» çĕнетессе кĕтеççĕ. Вĕсем Раççей рынокĕнче пирĕн предприятисенчен лайăхрах условире ĕçлеççĕ. Пирĕннисен ют çĕр-шыв рынокне лекме вара пайтах тар кăлармалла. Чи кирли – ырă лару-тăру йĕркелесси: çирĕп ĕненӳ, шанчăк пултăр. Влаçăн тумалла çак хутлăха. Бизнеса аталанма яланах пулăшмалла. Бизнесмен хăйĕн çивĕч ыйтăвĕсем пирки каласа пама пултартăр, е консультаци, е пурлăх тĕлĕшĕнчен пулăшу илтĕр. Чăваш Енре вырăнти саккунсен пулăшăвĕпе пĕчĕк бизнеса лайăх ĕçлеме хавхалантаракан налук йĕркине туса хатĕрлемелле. Экономика форумĕнче ĕçлĕ, интереслĕ сĕнӳ нумай пулчĕ. Вăл мана пĕлтĕрхинчен ытларах килĕшрĕ.

/ЧР Информаци политикипе массăллă коммуникацисен министерствин материалĕсем тăрăх хатĕрленĕ/.

ВУЛАКАН ЫЙТАТЬ, СĔНЕТ, АСĂРХАТТАРАТЬ

Ахрăм

Ыйткалакансем ялта та пур

Ыйткалакансен микрорайонĕ пирки «Хыпар» хаçатăн кăçалхи çĕртме уйăхĕн 4-мĕшĕнчи номерĕнче Александр Мокин çырнă статьяна тĕплĕн вуласа тухрăмăр. Ыйтуллă-шухăшлăскер пирĕн кăмăла та хускатрĕ.

Этем сăнне çухатнă çынсем хулара кăна мар, ял лавккисем умĕнче те хунаса кайрĕç. Пенси илнĕ кун магазина кĕрсе апат-çимĕç туянасси пирки шухăшламалли çук – пĕр-пĕр ӳсĕр çулăхатех. «Симунч, «Тройной» одеколон илмешкĕн 20 тенкĕ пар-ха», – тет сухалне тахçантанпах хырманнипе мучие тухнă арçын. Вăл кăна мар, ыттисем те тархасласçĕ. Пурте – палланă çынсем. Алă тăсса ыйткаласа çӳресси пирки ĕлĕкрех шухăшлама та пултарайман ахăр. Производствăра вăй хунă, хуçалăх тытнă, ача-пăча çитĕнтернĕ. Çĕршыв экономики аталанăвăн çĕнĕ çулне суйласа илнĕ тапхăрта пурнăç йывăрлăхне тӳсеймерĕç унашкаллисем, хăйсен вырăнне тупаймарĕç. Тен, тупас та темерĕç. Хуйхисуйхине эрехпе сирме пикенчĕç. Алла черкке тытаканăн пурнăçĕ ăнмасть паллах. Халĕ авă кăнтăр кунĕнчех лавкка алăкне хуралласа тăраççĕ, кĕрен-тухана сăнаççĕ, мухмăр чĕртмелĕх хăшĕ те пулин укçа парасса кĕтеççĕ. Ĕлĕкрен унашкаллисене милицин участок инспекторĕсем Анатолий Гуровпа Николай Иванов самантрах пуçтарса каятчĕç, явап тыттаратчĕç тата пухусенче намăслантаратчĕç. Халĕ йĕрке хуралçисене çынсем палламаççĕ те.

Ялсенче фермăсем арканни, пĕрлешӳллĕ хуçалăхсем саланни чылайăшне ĕçсĕр /çавăнпа пĕрлех пурнăçа сыпăнтармалăх укçасăр/ тăратса хăварчĕ. Тĕлли-паллисĕр çапкаланса çӳрекен йышланнине çакăнпа çыхăнтаратăп эпĕ. Ĕçлĕ çын этем ретĕнчен тухмасть, вăл ыранхи кун çинчен шухăшлать. Кусене вара нимĕн те кирлĕ мар, паян ĕçсе пултăр. Ыранхине турă пĕлет...

Ыйткалакансемпе-ĕçкĕçсемпе вырăнти хăй тытăмлăх органĕсем, право йĕркин хуралçисем кĕрешменни тĕлĕнтерет те, пăшăрхантарать те.

■ **А.АНИШОВ.**
Сĕнтĕрвăрри районĕ

Усса кайтăрччĕ

Чăваш диктантне ирттернин пĕлтерĕшĕ пысăк: тĕрĕс çырма вĕрентес тĕллевпе йĕркеленĕ ăна. Тăван чĕлхене хисеплекенсем йышланса пынинчен те курăнать çакă.

«Хыпар» хаçат çыру ĕçĕн хаклавĕпе вулакансене паллаштарчĕ. Унăн кăтартăвĕсене начар теме çук, «5» паллă илнисем сахалах мар. Çапах та чылайăшĕ диктанта вăтам çырни шухăшлаттарать: ĕçе йăнăшсăр пурнăçламашкăн мĕн кансĕрленĕ вĕсене? ЧР Вĕрентӳ министерствинче çакна тĕплĕн тишкерсе çитменлĕхсене пĕтермешкĕн тивĕçлĕ мера йышăнасса шанас килет. Анчах диктанта шкул ачисем кăна мар çырнă вĕт, аудиторисенче ларакансен хушшинче институт-университет студенчĕсем, тĕрлĕ шайри чиновниксем, культурăра, вĕренӳре тата ытти тытăмра ĕçлекенсем пулнă. Вĕсем «пиллĕк» хапхине мĕн сăлтавпа уçса кĕрейменнине пĕлес килет пирĕн, вулакансен. Чăваш халăх хаçатĕнче кун çинчен тишкерӳллĕ материал тухсан вырăнлă пулĕччĕ, мĕншĕн тесен çитес çулхи диктантра çавнашкал пăтăрмахран хăтăлмаллах.

Йăнăшсăр çырма, тĕрĕс калаçма пĕлни – тăван чĕлхене хисеплени, юратни. Çапла пултăрччĕ.

■ **Ревокат МОИСЕЕВ,**
общество корреспонденчĕ.
Комсомольски сали

Çурт-йĕр

Пайçăсем хăçан хваттерлĕ пулĕç?

Шупашкарта строительство вăраха тăсăлнă объект чылай. Çурт-йĕр тăвакансем пайçăсенчен укçа пуçтарнă хыççăн ĕçрен пăрахса кайнипе, панкрута тухнипе, ытти сăлтавпа та çыхăннă. Ларать туса пĕтермен çурт тăлăххăн. Унăн пулас хуçисем ырă улшăну кĕтсе вăхăтран-вăхăт пырса пăхаççĕ. Сутлашаççĕ, укçа-тенкĕ тăкаклаççĕ. Объект вара юптарури пек нимĕн чухлĕ те улшăнмасть. Каярах йышăнать-ха ăна урăх застройщик, анчах туса пĕтерсе тăруках хута яма хевти çитмест. Телей кĕтекенсем çаплипех общежитин тăвăр пӳлĕмĕсенче е çын патĕнче пурăнаççĕ. Паллах, пулăшмаллах вĕсене.

Ĕнер Правительство çуртĕнче ЧР Министрсен Кабинечĕн Председателĕ Иван Моторин ертсе пынипе нумай хваттерлĕ çуртсем тунă çĕре пая кĕнĕ, анчах застройщиксен тимсĕрлĕхĕпе шали-вали ĕçне, чеелĕхĕпе хапсăнулăхне пула инкек тӳсекенсен прависене хӳтĕлес тĕлĕшпе тухăçлă ĕçлеме йĕркеленĕ ушкăнăн ларăвĕ иртрĕ. Ларăва Шупашкар хула администраци пуçлăхĕн архитектура тата хула тăвас ыйтусемпе ĕçлекен çумĕ Анатолий Павлов, застройщиксем, пайçăсем хутшăнчĕç.

Йышпа ултă ыйтăва пăхса тухрĕç. Тĕп хулари Элкер, Фучик, Граждан урамĕсенчи тата М.Горький, 9-мĕш Пилĕк çуллăх, Трактор тăвакансен проспечĕсенчи çуртсене тăвас ĕç вăраха кайнин сăлтавĕсене тĕпчерĕç. Хваттер электричествăпа, çут çанталăк газĕпе тата шывпа вăхăтра та туллин тивĕçтермесен хăтлă пулаймĕ. Çавăнпа çавнашкал инфратытăмпа çыхăннă тулли мар яваплă обществăсен представителĕсене те сăмах пачĕç.

Застройщиксем – "ГУКС" МУП управленийĕ, "Флавий", "Гарант" СК", "58-мĕш СМУ" тулли мар яваплă обществăсен ертӳçисем хăйсен ĕçĕлĕпе, тĕллевĕсемпе паллаштарчĕç. Конкурссем ирттерни, проектсене çĕнетни, производствăра çитменлĕхсем тупăнсах тăни, сутлашни лайăх-ха, анчах объекта вăхăтра хута ярасси тăсăлать. Документсене вăрах хатĕрлени те пайçăсене тарăхтарать. Кунта, паллах, республика ертӳлĕхĕ хутшăнмасăр ĕç тухмастех. Строительство министерстви те хăйĕн тӳпине тивĕçлипех хывать.

Чылай сăлтава уçăмлатас тĕллевпе Иван Борисович сăмах калакансене çине-çинех ыйтусем пачĕ.

Хута кайман объектсен пулас хуçисем çурт-йĕре туса пĕтерес вăхăта застройщиксене хăйсемпе документпа çирĕплетсе килĕшӳ тума ыйтрĕç. Вĕсем инкек тӳсекенсен сĕнĕвĕсене шута илме, килĕшĕве пĕр уйăхра хатĕрлесе çитерме, объектсене вăраха ямасăр хута яма шантарчĕç.

■ **Валентин ГРИГОРЬЕВ**

Кĕçех пурнăçланĕç

Федерацин Чăваш Республикинчи тĕп инспекторĕ Геннадий Федоров Раççей Федерацийĕн Президенчĕн Шупашкар хулинчи йышăну пӳлĕмĕнче республикăра пурăнакансене хăйсен ыйтăвĕсемпе йышăннă.

Тăван çĕр-шывăн Аслă вăрçинче пуç хунă фронтовикăн арăмĕ Çĕрпӳ хулин влаç органĕсенчен пĕлтĕрхи кĕркуннех хăйĕн çуртне хулан пĕтĕмĕшле шыв пăрăхĕпе çыхăнтарма ыйтнă. Çырăва икĕ орган ячĕпе янă. Вĕсенчен килнĕ хуравсенче çурта кăçалхи çу уйăхĕнчех шыв кĕртессине пĕлтернĕ. Шел, сăмах шантару шайĕнчех юлнă. Район ертӳлĕхĕ ыйтăва çитес вăхăтрах татса парĕ. Мĕншĕн тесен ăна мĕнле пурнăçланине тĕп инспектор хăй сăнаса тăрать.

Çав кун йышăну пӳлĕмне ытларах тĕп хула çыннисем килнĕрен Геннадий Семенович вĕсен ыйтăвĕсемпе уйрăммăн ĕçлеме килĕшнине пĕлтернĕ. «Рори» дзюдо спорт клубĕнче ăсталăха туптакансем аренда тӳлевĕнчен хăтарма ыйтаççĕ. Хулара пурăнакан тепĕр çын хăйĕн çемйине суд авариллĕ çуртран хăтлă хваттере куçарма йышăннине хăвăртлатма сĕнет. Виççĕмĕшĕсем маршрутпа çӳрекен таксисем хула урамĕсенче çын пурнăçĕшĕн хăрушă лару-тăру туса хунипе кăмăлсăр – йĕрке тума ыйтаççĕ. Вĕсен тата ыттисен сĕнӳ-ыйтăвне шута илнĕ. Апла тăк пурте кĕçех пурнăçланĕ.

Ю.СТЕПНОВ.

Чăваш Республикин Патшалăх Канашĕнче граждансене 2014 çулхи утă уйăхĕнче харпăр хăй ыйтăвĕсемпе йышăнмалли КУНСЕМ

/Цифрăсемпе йышăну кунĕсене палăртнă/

01 Ю.А.ПОПОВ Чăваш Республикин Патшалăх Канашĕн Председателĕ
02 А.П.КНЯЗЕВ Чăваш Республикин Патшалăх Канашĕн Председателĕн çумĕ – Чăваш Республикин Патшалăх Канашĕн Бюджет, финанс тата налуксем енĕпе ĕçлекен комитечĕн председателĕ
08 О.В.МЕШКОВ Чăваш Республикин Патшалăх Канашĕн Председателĕн çумĕ – Чăваш Республикин Патшалăх Канашĕн Экономика политики, агропромышленноç комплексĕ тата экологи енĕпе ĕçлекен комитечĕн председателĕ
29 Н.В.МАЛОВ Чăваш Республикин Патшалăх Канашĕн Патшалăх строительстви, вырăнти хăй тытăмлăх, Регламент тата депутат этики енĕпе ĕçлекен комитечĕн председателĕ

Граждансене Чăваш Республикин Патшалăх Канашĕн йышăну пӳлĕмĕнче çак адреспа йышăнаççĕ: Шупашкар хули, Президент бульварĕ, 10-мĕш çурт, 3-мĕш пӳлĕм.

Йышăну вăхăчĕ: 10 сехетрен пуçласа 17 сехетчен.

Ыйтса пĕлмелли телефон: 64-21-67.

Чăвашсем те маххă паман

Çĕр-шыври 25 региontан тата Беларуçран, вăл шутра республикăн йывăç касакансен ушкăнĕ çĕртме уйăхĕн 19-21-мĕшĕсенче Раççейĕн «Вăрман касакан-2014» конкурсне хутшăннă. Ăна Киров облаçĕн администрацийĕ тата РФ Вăрман промышленноçĕн пĕрлĕхĕ йĕркеленĕ. Хăнасене Никита Белых кĕпĕрнаттăр, РФ вăрман хуçалăхĕн агентствин ертӳçи Владимир Лебедев ăмăртура пысăк ăсталăх кăтартма ырă суннă.

Кашни конкурсант хыра тӳнтерсе, вуллине тӳррĕнтăршшĕн татса, турачĕсене иртсе, бензопăчка сӳтсе-пуçтарса тата йывăçа тирпейленĕ чух вăрман касакансене кирлĕ ытти ăсталăха кăтартнă.

Республикăн «Вăрмана пуринчен те лайăхрах тӳнтерекен-2014» ăмăртăвĕнче малти вырăнсене йышăннă Андрей Епифанов, Артем Шашков, Дмитрий Степанов Чăваш Ен чысне хӳтĕленĕ, ушкăнсен хушшинче улттăмĕш вырăна çĕнсе илнĕ. Пĕрремĕш – Карели, иккĕмĕш – Вологда, виççĕмĕш – Мари Эл командисем.

Бензопăчкă таткăçне улăштарассипе пирĕн А.Шашков /«Стройавтохозяйство» ООО/ иккĕмĕш вырăна тухнă. Кăçалхи авăн уйăхĕнче Швейцарире пĕтĕм тĕнчери вăрман тӳнтерекенсем хăйсен пултарулăхне кăтартассишĕн тупăшĕç. Унта Раççей команди те хутшăнĕ.

С.СЕРЕГИН.

Рейтинг

Регионсен социаллă хăй туйăмлăхĕ

Граждан обществин аталанăвĕн фончĕ «Общество шухăшĕ» фонд пулăшнипе тата унăн кăтартăвĕсен никĕсĕ çинче Раççей регионĕсен социаллă хăй туйăмлăхĕн рейтингне хатĕрленĕ. Чăваш Ен иккĕмĕш ушкăна – пысăк рейтинглине – кĕнĕ.

Хальхинче Чăваш Республики 59 балл пухнă. Субъектсене пĕтĕмпе 4 ушкăна пайланă: питĕ пысăк /65 балран ытларах/, пысăк /55-65 балл/, вăтам /45-55/, вăтамран сахалрах /45 балран пĕчĕкрех/. «Регнум» информаци агентстви пĕлтернĕ тăрăх – маларахри, иккĕмĕшĕнчи /2013 çулхи раштав уйăхĕ/, рейтингра Чăваш Ен 64 балл пухнă. Ун чухне республикăмăр пĕрремĕш ушкăнра – лидер-регионсен йышĕнче – пулнă.

Черетлĕ /виççĕмĕш/ хаклавăн лидерĕ – Тутар Республики /95 балл/. Малтанхипе танлаштарсан вăл хальхинче 22 балл ытларах пухнă. Иккĕмĕш вырăнта – Ямал-Ненец автономи облаçĕ /93 балл/. Кайрисенчен Тверь облаçне асăнмалла, унăн пĕтĕмпе те 42 балл. Рейтингра хальлĕхе Раççейпе пĕрлешнĕ Крым Республикипе Севастополь хули çук. Вĕсене куçăм тапхăрĕ вĕçленсен тĕпчеве хутшăнтарĕç.

Ку рейтинга хатĕрленĕ чухне «Общество шухăшĕ» фондăн «Георейтингĕн» ыйтăмĕн кăтартăвĕсемпе усă курнă. Ыйтăма 2014 çулхи ака уйăхĕн 15-28-мĕшĕсенче ирттернĕ. Регионсене рейтинглас ĕçре 1-рен пуçласа 100 балл таран хаклав шкалипе усă кураççĕ. Субъектсене ушкăнсене пайланă чухне респондентсен çак ыйтусен хуравĕсене шута илнĕ: «Эсир хăвăр регионти лару-тăрупа кăмăллă-и?», «Мĕнле шухăшлатăр – сирĕн регионта халĕ лару-тăру лайăхланать-и, япăхланать-и е улшăнмасть-и?», «Эсир хирĕçлев акцийĕсене хутшăнма пултаратăр-и?».

Регионсем ушкăнра хăш вырăна йышăнасси вара çак хуравсенчен килнĕ: «Юлашки çулта сирĕн аяларах асăннисенчен мĕн тума май килнĕ: банкра кредит илме, автомобильпе çӳреме, чикĕ леш енне кайма?», «Хăвăрăн паянхи пурлăх тăрăмне мĕнле хакланă пулăттăр: питĕ лайăх, лайăх, вăтам, япăх тата питĕ япăх?», «Юлашки çур çулта-çулталăкра сирĕн регион ертӳлĕхĕн ĕçне таврари çынсем мĕнлерех хакланине илтнĕ эсир: лайăх енчен-и е япăххине-и?», «Мĕнле шухăшлатăр, сирĕн пурлăх тăрăмĕ юлашки çулта лайăхланнă, япăхланнă е пачах та улшăнман-и?», «Эсир пурăнакан çĕрте çитес пĕр-икĕ уйăхра митингсем, демонстрацисем, хирĕçлев акцийĕсем иртес тĕк вĕсене çын нумай хутшăнĕ-и е сахал-и?».

Пахчаçă кĕтесĕ

Хăяр пуса чечекне ларсан

Пахчаçă ĕçне тин кăна пуçăннисен шухăшĕпе – хăяр пуса чечекне ларнин усси çук. Унашкаллисем йăнăшаççĕ, мĕншĕн тесен пуса чечекĕ – аçа чечекĕ, унсăрăн ама çеçки тĕвĕленеймест. Çапла вара тухăç та пулмасть. Чăн та, çимĕç каярах чăмăртанма тытăнать.

Пахча çимĕç пĕр вĕçĕм пуса чечекне ларнин сăлтавĕ тĕрлĕрен.

Чи малтанах çакна им-çам çитменни витĕм кӳрет. Тĕслĕхрен, хăяра акмалли вăрлăх сăмсаланнă тапхăртан тытăнсах фосфор кирлĕ. Азот ытлашши хывсан çеçке тăсăлса каять, аçа чечекĕ чылайччен çурăлать. Кали удобренийĕ пирки те манмалла мар.

Ама чечекĕ мĕншĕн кая юлса тухать-ха? Пуса чечекне сорт уйрăмлăхĕ витĕм кӳрет. Чылайăшĕн малтан аçа çеçки йĕркеленет, урăхла каласан вăл тĕп тунара вырăн тупать, ама чечек – унăн хунавĕсенче. Муром тата Алтай сортсен аçа тата ама çеçкисем тĕп тунара харăс тухаççĕ, çавна май çимĕç маларах тĕвĕленет. Ахальтен мар асăннă сортсене ир пулаканнисен шутне кĕртнĕ. Çитĕнӳ /Успех/ тата Сигнал гибридсем те çавăн йышшисемех, вĕсен чечекĕсем шăркаланмасăрах çимĕç йĕркелеме пултараççĕ.

Пуса чечекĕ кăна тухнин тепĕр сăлтавĕ – ама çеçке каярах çитĕнни. Апла тăк вăрлăх пахалăхсăр. Енчен те ăна малтанхи çул кăна хатĕрленĕ пулсан ама чечекĕ аçанипе танлаштарсан – каярах, 2-3 çулхи тĕк пĕр вăхăтрах е иртерех тухма пултарать. Çĕнĕ вăрлăха 55 градус вĕрире 2 сехет тытсан хăяра пуса чечекĕ пусса илмест – кун пек чухне ама çеçки те маларах вăранать.

Ăста пахчаçăсем хăяр вăрлăхне марльăран хатĕрленĕ хутаçа тултарса пӳрт маччине çакса çуркуннеччenех упраççĕ – хĕл кунĕсенче унта ăшă. Çапла майпа 2-3 уйăх тытнă вăрлăхра ама чечекĕ маларах аталанма тытăнать.

Ăшă батерейисен температури 55 градуспа танлашать. Вăрлăха хут çине сарса термометрпа пĕрле икĕ сехетлĕхе унта хума пултаратăр.

Акас умĕн пиçĕхтернин усси курăмлă. Паллах, типпине мар, сăмсаланма пуçланине. Малтан шӳтермелле, унтан сивĕтмĕше икĕ талăка вырнаçтармалла. Çакăн хыççăн типĕтмелле те çĕре варăнтармалла. Пиçĕхтернĕ вăрлăх маларах шăтать тата ама чечекне иртерех йĕркелет.

Сивĕ шывпа шăварни тата çĕр айĕнчи шыв çывăх пулни – пуса чечекне вăй илме пулăшакан сăлтавсенчен тепри. Шыв температури 25 градус ăшăран кая тата тăпраран сивĕрех пулмалла мар.

Çĕр ытлашши нӳрĕ тĕк ама чечекĕ тухма васкамасть. Çавăнпа та ăна çеçкене ларас умĕн темиçе кун шăвармалла мар – çимĕç чăмăртанаканни йышлăн тухать, тĕп туна кăна мар, аяккинчи хунавсем те вăйлăн аталанма пуçлаççĕ. Кун пек чухне, паллах, вĕсене нӳрĕк кирлĕ.

Ӳсен-тăранăн 4-5 çулçине хăварса тăррине татсан вăл çӳлелле ӳсмешкĕн вăхăтлăх чарăнать. Аякри хунавсем вăй илеççĕ.

Ама чечек кăна пулнин те усси çук: аçа çеçкесĕр е пыл хурчĕсĕр хăй тĕллĕн шăркаланаймасть. Çак ĕçе пахчаçăн пурнăçлама тивет: аçа чечекĕн çеçкине иртсе тусанне çимĕç тунин сăмсине сапмалла. Агротехникăна пăхăнсан тухăç ăнасси иккĕлентермест.

Хăяр органика им-çамне кăмăллать, ăна тислĕкпе, компостпа /1 тăваткал метр пуçне 1 витре/ апатлантармалла. Органикăпа минерала пĕрле хывни лайăхрах: азотли – 10-16, суперфосфат 25-30 грамм /1 тăваткал метр çине/ кирлĕ. Кали сульфачĕ те усăллă, хăйăрлă тăпрана калимагпа пулăхлатмалла.

Органика удобренийĕ тăпрана углеродпа апатлантарма кирлĕ углекислота кăларать. Вăл çителĕксĕр чухне ама чечек кая юлса тухать. Çавăнпа шăварнă е çумăр çунă хыççăн çĕре час-часах кăпкалатмалла: ӳсен-тăран тымарне кирлĕ чухлĕ сывлăш пырса кĕрет.

Хăяр йăранне углекислотапа пулăхлатмалли тепĕр мел – тунапа хунавсене лектермесĕр тавралла ĕне каяшĕ хурса тухни.

■ **З.ДЕМЬЯНОВА,**
пахчаçă.
Муркаш районĕ

Ыйту-хурав

Апат вăхăтĕнче те кану çук

Ача садĕнче воспитательницăра ирхине 8 сехетрен тытăнса 17 сехет те 30 минутчен ĕçленĕ май 13 сехет çурăран пĕр сехетлĕх апат вăхăчĕ пырать. Çав хушăра киле кайса килме пултаратăп. Анчах воспитательсем асăннă тапхăрта час-часах педканаш ирттереççĕ. Унта хутшăнма тивет. Кун пек чухне ĕçлевĕн пĕр сехечĕшĕн тӳлемелле пек туйăнать.

О.ПОТАПОВА.

РФ Ĕçлев кодексĕн 106, 108 статйисемпе килĕшӳллĕн апат вăхăчĕ кану шутланать, çын хăйĕн ĕç тивĕçĕнчен ирĕклĕ пулнипе унпа хăйне кирлĕ пек усă курма пултарать.

Енчен те сирĕн канăвăн саккунлă вăхăтĕнче ĕçре юлма тивет тĕк, уншăн компенсаци памалла.

Çакна пурнăçа кĕртмелли икĕ мел пур.

Пĕрремĕшĕ. Апат вăхăтĕнче ĕçре хăварнăшăн пуçлăхăн палăртнă тапхăртан ытларах вăй хуни шучĕпе тӳлемелле /çӳлерех асăннă саккунăн 99 статйи тăрăх/.

Компенсацие çапла шутлаççĕ: малтанхи икĕ сехетшĕн – 1,5 виçерен кая мар, ытти сехетшĕн – 2 хут ытларах. Кăмăлăра кура ытлашши ĕçленĕшĕн хушса тӳлес вырăнне канăвăн хушма вăхăтне пама пултараççĕ /кодексăн 152 статйи тăрăх/.

Ытлашши ĕçленĕшĕн тӳлемешкĕн ĕç паракăн кун пирки сирĕнтен малтан ирĕк илмелле тата çакна хушупа çирĕплетмелле.

Иккĕмĕшĕ. Сирĕншĕн нормăламан кун йĕрки çирĕплетмелле /кодексăн 101 статйи тăрăх/.

Кун пек чухне апат вăхăтĕнче ĕçре юлма килĕшни пирки сирĕнтен ирĕк илмеççĕ тата хушса та тӳлемеççĕ. Нормăламан кун йĕркипе вăй хунăшăн вара хушма отпуск параççĕ. Унăн тăсăмне коллектив килĕшĕвĕнче е ĕç йĕркин шалти правилинче палăртаççĕ, вăл 3 кунран кая мар пулмалла /кодексăн 119 статйи тăрăх/.

Валентина СМИРНОВА хатĕрленĕ.

Полицире ĕçлеме çăмăл мар

Çапла çирĕплетет Куславкка районĕнчи шалти ĕçсен пайĕнче 30 çула яхăн тăрăшнă Людмила Летяева. Кăçал сумлă юбилейне паллă тунă ветеран ача чухнех милиционер пулма ĕмĕтленнĕ-ши?

«1974 çулта çемьепе Алтай тăрăхĕнчен Куславккана куçса килсен районти шалти ĕçсен пайне бухгалтер-секретарь кирлине пĕлтĕм. Тӳрех унта çул тытрăм, – калаçăва пуçларĕ Людмила Михайловна, – Малтан çак должноçра нумай çул ĕçлерĕм, каярах инспектора куçарчĕç». 30 çул хушшинче пур тытăмра та ĕçлеме тӳр килнĕ унăн: ача-пăча пӳлĕмĕнче /халĕ – çул çитменнисемпе ĕçлекен пай/, ĕçкĕçсен çуртĕнче, участковăйсен уйрăмĕнче, штабра, дознанире, финанс пайĕнче, юлашки çулсенче – пуçлăх çумĕ.

«Милицире ĕçлеме нихăçан та çăмăл пулман. Граждансемпе пĕр чĕлхе тупма пĕлмелле, кашни çынна шанмалла. Çав вăхăтрах çынлăх туйăмне упраса хăвармалла – çак енсем питĕ пĕлтерĕшлĕ. Службăра тăнă чухне те мана питĕ хисеплетчĕç, халĕ те пурте сывлăх сунаççĕ: ӳсĕрскер-и вăл, судпа айăпланни-и... Мĕн кăна курмарăм пулĕ çак тапхăрта. Пĕррехинче путсĕр арçынна чарма кайрăмăр, аллинче пуртă пулин те хам малтан кĕрсе кайрăм. «Хĕрарăма тивмест», – вĕçрĕ пуçра шухăш. Кайран хама ӳпкелетĕп: пуртăпа çапнă пулсан... Юрать, инкек-синкексĕр иртрĕ. Ачасемпе ĕçлеме вара тата йывăртарах. Вĕсене тĕрĕс çул çине тăратмаллаçке. Учетра тăракан кашни шăпăрлан патне çитеттĕм, вĕсен ашшĕ-амăшĕпе калаçаттăм. Халĕ хăшĕ-пĕрне куратăп та савăнатăп: çемьеллĕ, мухтав турра!» – хаш сывлать ветеран.

Чăваш Енрен çĕр-çĕр çухрăмри Алтая еплерех лекнĕ-ха Куславкка хĕрĕ? «Мана, Шупашкарти план-экономика техникумĕнче бухгалтер дипломне алла илнĕскере, Алтай крайĕнчи Сургут хулине ĕçлеме ячĕç. Тыр-пул базине вырнаçтарчĕç. Унтах пулас мăшăрăмпа Владимирпа паллашрăм, вăл механикчĕ. Пĕрле пултарулăх çуртне юрлама-ташлама çӳреттĕмĕр, каярах çемье çавăртăмăр. Çулталăкран мана анне каялла таврăнма ыйтрĕ», – иртнине хаваспах аса илчĕ хĕрарăм.

Паянхи полицейскисене /чăннипе, çĕнĕ çак сăмаха халĕ те хăнăхаймасть Людмила Михайловна/ çăмăл маррине те палăртрĕ вăл: «Ĕлĕк пире питĕ хисеплетчĕç. Халĕ... Ун чухне çынсем те ырă кăмăллăччĕ, ĕçтешĕмсем те тăрăшуллăччĕ. Милици пуçлăхне Николай Федорова ялан ăшшăн аса илетĕп. Вăл мана чылай пулăшрĕ. Пирĕн коллектив питĕ туслăччĕ, уявра-и, ĕçре-и – яланах пĕрлеччĕ. Милиционерсем юрлама-ташлама питĕ ăстаччĕ. Эпир, пултарулăх ушкăнне çӳрекенсем, халăха концертпа савăнтараттăмăр, пире питĕ кăмăллăн йышăнатчĕç. Вырма вăхăтĕнче колхозниксем патне çитсе килеттĕмĕр. Хамăр та хĕрӳ ĕççире алă усса ларман».

Хальхи вăхăтра милици майорĕ – Куславккари полици пайĕн ветеранĕсен канашĕн председателĕ. Вăл пĕлтерне тăрăх – районта 90 çын, вĕсенчен 30-шĕ канаш членĕ. «Канаш пурри ветерансемшĕн питĕ пĕлтерĕшлĕ. Ватă çынсене йывăр лару-тăрура пулăшатпăр, тĕл пулусем йĕркелетпĕр, тĕрлĕ мероприяти ирттеретпĕр, юбилейсемпе саламлатпăр», – терĕ Людмила Михайловна.

Летяевсем икĕ хĕр çуратса пурнăç çулĕ çине кăларнă. Иккĕшĕ те амăшĕн çулĕпе кайнă, бухгалтер дипломне илнĕ. Пĕри Шупашкарта пурăнать, тепри Сургутра тĕпленнĕ. Паян кукашшĕпе кукамăшне мăнукĕсем куç тулли телей парнелеççĕ. Тивĕçлĕ канăва тухсан Людмила Летяева пĕр тапхăр çурçĕрте пурăннă, унта пĕр предприятире тĕп бухгалтерта, автозаправка тытăмĕн директорĕнче ĕçленĕ. Паян та вĕсем ахаль лармаççĕ: теплицăра çуркуннерен пуçласа хĕл ларичченех пахча çимĕç çитĕнтереççĕ, чун парса ӳстернĕ шултра помидорĕсемпе тăванĕсемпе юлташĕсене хаваспах хăналаççĕ. Хĕрарăмăн ал ĕç тумалли сахал мар, чи юратни вара – нуски-алсиш çыхасси. Арçыннăн – юсавпа строительство ĕçĕ: Летяевсем те хăйсен çуртне анлăлатма ĕмĕтленсе пурăнаççĕ.

● *Сĕнтĕрвăрринчи полици пайĕн пуçлăхĕ Г.Григорьев тата унăн пулăшуçи С.Архипов юбиляра саламлаççĕ.*

■ **Андрей МИХАЙЛОВ.**

Автор сăн ӳкерчĕкĕ

Пурнăçран

Юрату вилĕмсĕр

Канашри педагогика училищинчен вĕренсе тухнă хыççăн мана Вăрнар районĕнчи пĕр шкула аслă пионервожатăй пулса ĕçлеме ячĕç. Шкулĕ тăван ялтан пилĕк çухрăмра кăна. Çавăнпа питĕ савăнтăм: хваттер кирлĕ мар, апат-çимĕçĕ те килтех. Кашни кунах вунă çухрăм утасси тем мар. Сахал-и çуллахи каникулта кунĕпе тырă вырнă, утă çулнă, çум çумланă.

Шкулта мана питĕ кăмăллă кĕтсе илчĕç. Уйрăмах директор савăнчĕ: «Эпир кунта ватă учительсем кăна тăрса юлтăмăр-ха. Ачасем вара çамрăк вĕрентекенсене юратаççĕ. Вожатăйăн ĕç укçи сахалрах ĕнтĕ. Эпир хушса парăпăр, хăвăрăн кăмăл пулсан. Сире юрă урокĕсемпе рисовани урокĕсене ирттерме вĕрентнĕ вĕт? Çав сехетсем сирĕн пулĕç».

Ку сăмахсене илтсен эпĕ пĕр хĕпĕртерĕм, пĕр тĕлĕнтĕм: мĕнле шанса пачĕç-ха мана аслă классенчи уроксене? Пысăк хавхаланупа ĕçе тытăнтăм. Директор çумĕ мана пулăшсах тăчĕ. Кĕçех районта пионервожатăйсен семинарĕсене ирттерме пуçларĕç. Унта пире мĕн кирлине пурне те вĕрентетчĕç: ĕç планĕ хатĕрлеме, пионер сборĕ ирттерме... Çĕнĕ ташăсемпе юрăсене те. Ачасемпе ĕçлеме мана килĕшетчĕ. Пионерсемпе сборсем, концертсем, кану каçĕ, тĕл пулу йĕркелесех тăраттăм. Ачасем эпĕ сĕннине хаваспах пурнăçлатчĕç. Кирлĕ чухне хам ĕçе комсомолецсене те явăçтараттăм. Уйрăмах вуннăмĕш класс ачисем тăрăшатчĕç. Вĕсем мана хăйсен тантăшĕ вырăннех хуратчĕç. Анчах эпĕ вĕсене кирлĕ таран кăна хам пата çывхартаттăм. Çавăнпа вĕсем манран кăштах хăратчĕç те, вăтанатчĕç те. Инкеке пула, икĕ арçын ача, Витя Савченкăпа Петя Иванов, хама юратса пăрахнине туйрăм. Вĕсем манран виçĕ-тăвата çул кĕçĕнрехчĕ. Иккĕшĕ те питĕ лайăх каччă. Енчен те вĕсем хампа тантăш пулнă пулсан хăшне те пулин тус тăваттăм пулĕ. Тĕрĕссипе, мана ытларах Савченко килĕшетчĕ. Лайăх вĕренет, ырă кăмăллă, çаврăнăçуллă, тирпейлĕ, нумай вулать, ĕçлеме ӳркенмест. Уçă та таса чунлă. Юлташĕсемпе хутшăнма пĕлет. Ачаранах лайăх воспитани илни курăнать. Вăл чăваш ялне пĕчĕк чухнех, вăрçă вăхăтĕнче, амăшĕпе пĕрле Украинăран эвакуаципе куçса килнĕ. Ашшĕ çар летчикĕ пулнă. Вăрçă вăхăтĕнче самолечĕпе пĕрлех çунса кайнă. Витьăн пĕтĕм ĕмĕчĕ – ашшĕ пек летчик пуласси.

Витьăн амăшĕ упăшки вилнĕ хыççăн ял каччипе пĕрлешнĕ те кунтах пурăнма юлнă. Иккĕмĕш упăшкинчен йĕкĕреш хĕрпе пĕр ывăл çуратнă. Паллах, унăн Витя çинчен шухăшлама вăхăт пулман, çапах ывăлĕ хăш-пĕр ача пек япăхса каймарĕ. Тарăн шухăшлă та илемлĕ сăнпитлĕ каччă пулса ӳсрĕ. Нимĕнле хĕр те тиркемĕ ăна.

Эпĕ ăна хама юратнишĕн хĕрхенеттĕм. Мĕншĕн тесен çак юратăвăн пуласлăхĕ çук. Эпĕ унран аслă. Хăйшĕн асаплану кăна. «Манăн вара унăн çулĕ çинчен пăрăнмалла, ун туйăмне урăх еннелле пăрса яма тăрăшмалла», – шухăшлаттăм. Çавăнпа та унпа май килнĕ таран сахалрах тĕл пулма тăрăшаттăм, сисмĕш тăваттăм.

Çуркунне çитсен Витя мана хитре чечексем парнелеме пуçларĕ. Хăй мар, йăмăкĕсем паратчĕç вĕсене. Киле вĕсен тĕлĕнчен иртсе çӳремеллеччĕ. Кашни кунах йăмăкĕсем алăк умĕнче кĕтсе тăратчĕç. Чечекĕсене Витя вăрмантан татса килнине тавçăраттăм. Вăрманĕ ял çумĕнчех.

Пĕррехинче чечексене илмерĕм: «Хитре чечексене кашни кунах татма юрамасть, вĕсене упрас пулать», – терĕм. Хĕр пĕрчисем кӳренчĕç, макăрса ячĕç, чечек çыххине ман ума хучĕç те чупса тарчĕç. Çĕклерĕм вĕсене, анчах кун хыççăн тепĕр урампа çӳреме пуçларăм. Витьăн кăмăлĕ улшăнчĕ: те çилленчĕ, те вăтанчĕ. Пăрăнса çӳреме пуçларĕ.

Кĕçех вуннăмĕш классен экзаменсем пуçланчĕç. Эпĕ хам та института çуллахи сессине кайрăм /куçăмсăр майпа вĕренеттĕм/. Вуннăмĕшсем уйрăлу каçне чĕнсе янăччĕ, килме вăхăт пулмарĕ. Çапла вара Витьăпа Петьăна шкултан тухса кайиччен урăх тĕл пулмарăм. Кайран тин учительсенчен Петя пединститута, Витя авиашкула вĕренме кĕнине илтрĕм. Каччăсем çыру çырасса шаннăччĕ-ха, анчах çырмарĕç. Ыттисенчен килетчĕç вĕсем, Петьăпа Витьăран вара – çук.

Çĕнĕ вĕренӳ çулĕ пуçăнса хĕл те иртсе кайрĕ. Тепĕр çуркунне çитрĕ. Пĕррехинче тĕлĕк куртăм: янкăр таса тӳпе, тавраллах хĕвел ялтăрать, анчах шăтса тухнă симĕс черчен курăк хăйĕн патне туртать. Эпĕ питĕ хаваслă, манăн вĕçес килет. Алăсене çунат евĕр çĕклерĕм çеç – Витя Савченкона курах кайрăм. Летчиксен çуллахи уяв тумĕпе. Сылтăм аллине бинтпа çавăрса çыхни палăрать. Акă вăл ман ума çитсе тăчĕ, сывлăх сунчĕ.

– Салам, Регина Петровна. Эпĕ кăштах амантăм, çавăнпа та мана пĕр кунлăх киле ячĕç. Ыран каятăп. Яланлăхах...

Вăл тата тем каласшăнччĕ. Анчах та çак вăхăтра шарт вăранса кайрăм. Ку тĕлĕк пулнине ĕненмесĕр выртатăп. Чăн-чăн пулнă пекех туйăнчĕ-çке. Хама ĕненмесĕр чупса пырса чӳрече каррине сиретĕп те кантăка уçса яратăп: янкăр тӳпе, хĕвел, сип-симĕс курăк – Витя çук. Чӳрече айĕнчи сак çинче шурă розăсен çыххи. Ăна хĕрлĕ хăюпа илемлетнĕ. Кам килсе панăши?

Халат уртса ятăм та урама чупса тухрăм, анчах сак çинче нимĕнле чечек çыххи те çук. Унталла-кунталла пăхкалатăп. Никам утни те курăнмасть. Пӳрте кĕретĕп. Сĕтел çинче анне çырса хăварнă хут татки: «Эпĕ ĕçе каятăп. Алăксене питĕрсе хăвар».

Чечек çыххи çухални ман кăмăла пăсмарĕ, тĕлĕкре çеç пулнă тесе шухăшларăм. Витьăна курнишĕн савăнтăм: манса кайман иккен хăйсен вожатăйне. Манăн яланах çавăн пек пулать: аякра пурăнакан çынна тĕлĕкре курсан – унран çыру илетĕп.

Апатланса тумлантăм та юрла-юрла шкула васкарăм. Çĕкленӳллĕ кăмăлпа çитрĕм, йăл-йăл кулкаласа учительсен пӳлĕмне кĕтĕм. Тӳрех вĕрентекенсем салхуллине асăрхарăм. Ман тăрăх темĕнле сивĕ хум чупса иртрĕ. Сывлăх сунтăм та ырă мара сиссе хам вырăна кĕрсе лартăм. Кăшт тăхтасан пĕр учительница, Витьăсемпе кӳршĕллĕ пурăнаканскер, сăмах хушрĕ:

– Регина Петровна, эсир илтнĕ-и, Витя Савченко вилнĕ. Икĕ кун каялла. Телеграмма килнĕ. Паян хăйне тупăкра илсе килеççĕ...

Эпĕ ним калама пĕлмесĕр ларатăп. Каллех тĕлĕк куратăп пулĕ тетĕп. Кунĕпех чирлĕ çын пек çӳрерĕм. Ним тума та, нимĕн шухăшлама та пĕлместĕп – пуç ĕçлемест.

Уроксем пĕтнĕ çĕре Савченкона илсе килни çинчен пĕлтерчĕç. Вăл летчиксен çуллахи тумĕпе пулнине тата аллипе кăкăрне бинтпа чĕркесе çыхни çинчен каларĕç. Пичĕ çинче нимĕнле суран та çук, чĕрĕ пекех выртать терĕç.

Тепĕр кунне Витьăна юлашки çула ăсатрĕç. Эпĕ унпа сыв пуллашма каймарăм. Унăн сăнарĕ тĕлĕкри пек чĕрĕ юлтăр терĕм.

Унтанпа çур ĕмĕр иртрĕ пулин те çав тĕлĕке манаймастăп, паян ир курнă пекех туйăнать: таса тӳпе, çутă хĕвел, симĕс курăк, Витя Савченко. Чĕрĕ.

Халĕччен те тĕн-тĕшмĕшпе усал-тĕселе ĕненместĕп пулин те çав тĕлĕкрен тĕлĕнме пăрахмастăп. Мĕн кăтартрĕ-ха ăна мана? Хăй вилнĕ хыççăн икĕ кунтан мĕнле майпа курма пултартăм-ха вăл мĕнле аманнине? Тата мĕн каласшăн пулчĕ-ши вăл мана юлашкинчен?

Тен, хăйĕн туйăмĕ вилĕмсĕр пулнине пĕлтерес терĕ?

■ **Роза ВОЛКОВА.**

Вăрнар районĕ,
Калинино сали

Николай КАРЛИН

Вăрçă суранĕсем

Баллада

«Вăрçă нушине хура халăх курать»
Автор

1

Çыракантан

Çапса çавăрттарать,
Тĕнче пĕтет пуль кĕçĕр.
Куçа уçма памасăр
Тустарать тăман.
Кун пек çанталăкра
Чипер чăваш, пĕлетĕр,
Килтен çынна çеç мар,
Йытта та кăларман.

Лаша çурт умĕнче,
Юр кĕлетки пек чĕмсĕр.
Урисене кăна
Хуллен ылмаштарать.
Çатан карта çинче
Те тилхепи, те чĕлпĕр,
Чĕлхесĕр янавар –
Тăратнă та тăрать.

Чӳречерен ӳкет
Шур каркăç витĕр çутă,
Кĕртсем çинче выляççĕ
Мĕлкисем тулта.
Елюк килне валли
Паян турттарнă вутă,
Халь çав арçынсене
Кăштах сăйламалла.

Ял-йыш сăмахĕ тĕрлĕ,
Эпĕ ăнланатăп...
Ĕçки-çики, тен, кĕрлĕ
Кĕçĕр çур çĕрччен.
Елюк аппашăн эпĕ
Пур пĕр кулянатăп,
Çуртне-йĕрне, ара,
Тытса пырать пĕччен.

Пулсаччĕ мăшăрпах,
Шкулта пĕрлех вĕренчĕç.
Вăрçи хускалнă каç
Туй ларнăччĕ клубра.
Виç эрнерен вара
Военкомат чĕнтерчĕ,
Пĕр ушкăн çамрăка
Ăсатрăмăр вăрçа.

Çич-сакăр çул хушши
Елюк пĕр вĕçĕм кĕтрĕ.
Хыпарсăр çĕтнĕ хут
Килсен те çимĕкре.
Çут шанчăк – чун ăшши –
Тумлам-тумламăн пĕтрĕ,
Сӳнсе кĕлленчĕ вут
Çап-çамрăк чĕрере...

Хĕрхентĕм лашана –
Чаппанпалан витетĕп.
Кĕрпекленен юртан
Тасатрăм çурăмне.
Çил çук çĕре, хӳтте,
Кил картине, кĕртетĕп,
Çуна çинчи утта
Хуратăп ун умне.

Чĕлхесĕр янавар,
Çапах та чĕрĕ чун вĕт.
Лаша вăл тăнлăрах
Хăш чух хăй хуçинчен...
Ку ăйăра вара
Эп ĕлĕкрен пĕлетĕп,
Юпах тихаччĕ Çăлтăр
Вăрçă тухиччен.

2

«Çăлтăр» тиха

Вĕçĕмсĕр улăх,
Эп кĕтӳре!
Курăкĕ тулăх –
Çи те, çӳре!

Чи кĕçĕнни эп
Кĕтĕвĕпе,
Пĕр кĕçенетĕп,
Пĕр сиккипе...

Тем кĕрĕслетрĕ
Çак ирхине,
Çумăр ислетрĕ
Çĕр кăкрине...

Çук тапăрта
Вăй питти лашасем,
Çук пуçăмра
Вăй выляс шухăшсем.

Кайрĕç таçта
Паллакан кĕтӳçсем,
Юлчĕç ялта
Ваттисем, вĕттисем...

Çавăн чух пуçланчĕ ахăр самана –
Нимĕнле лаша ан куртăрччĕ ăна,
Пĕр хупаççĕ тапăра, пĕр хĕсеççĕ кăкăра.
«Çăлтăр», – теççĕ, – ан хăра,
Сӳре тăвăн акара».

Кĕçенсен те, анне хирĕç сас памасть,
Ĕшенсен те – ана вĕçĕ курăнмасть.
Чарăнатăн – саламат çурăм тăрăх çунтарать.
Хăвалать те хăвалать,
Урлă-пирлĕ уттарать.

Çавăн чух мана хĕрхенчĕ бригадир,
Урăлса курман пулсан та каç та ир.
Илсе килчĕ тăранттас, çурса кӳлчĕ пит саккас.
«Çăлтăр», – терĕ, – çи те вĕç,
Тупрăм саншăн çăмăл ĕç».

Юрласа чунне уçатчĕ бригадир,
Тимлесе ăна итлетчĕ пĕтĕм хир:

«Тапăртатса тăрать тур лаши,
Тапăртатса тăрать тур лаши,
Ай-яй-яй, рай-яй-яй!
Çăлтăр, итле, Ванюка питле!»

3

Ванюк бригадир шухăшĕ

Миçемĕш çул Елюк тавра çӳретĕп,
Лашам та пĕлсе çитрĕ ун тĕлне.
Уявсенче пĕрле ĕçсе-çиетĕп,
Çавăраймарăм пур пĕр кăмăлне.

Ун мăшăрĕ çак вăрçăра çухалчĕ,
Вăрçи пĕтни кĕç икĕ-виçĕ çул...
Шыраттарса çырнин çук пулĕ шучĕ,
Чĕри çинчен пĕрех ӳкмерĕ чул...

Мана тиркерĕ вăрçăра пулманшăн.
Çав вăрçăран эп пытанса юлман.
Чун ыратать унта пуçа хуманшăн,
Пире ялта та çăмăлах пулман.

Шартламара камсем вăрман турттарнă
Улатăртан та Шăмăршă таран,
Тар юхтарса камсем тыр-пул пуçтарнă,
Вăйсем чаксассăн çинĕ пултăран?

Пĕрех пулман мухтавĕ те хисепĕ,
Тӳленине те ытлашши курман,
Тен, çавăнпах уй-хир ĕçченĕ эпĕ,
Ĕçкĕпелен кăшт пăрăнтăм çулран...

Эх! Çăлтăр, вăр, сăтăр!
Сиккипе! Кĕççе питпе!

«Тапăртатса тăрать тур лаши,
Тапăртатса тăрать тур лаши,
Ай-яй-яй, рай-яй-яй!
Çăлтăр, итле, Ванюка питле!»

4

Тăлăх салтак арăмĕ Елюк

Ыйăхăм вĕçрĕ те кайрĕ,
Кĕçĕр вăл урăх килмест.
Вуннă-ши, вун пĕр-ши çапрĕ
Кивĕ сехет – илтĕнмест.

Çил ачисем ашкăнаççĕ
Тĕттĕм урай вĕçĕнче,
Çӳллĕ кĕртсем купалаççĕ
Ман чӳрече умĕнче.

Иртрĕ те кайрĕ яш ĕмĕр,
Эс аякра, вăрçăра...
Аса илсем мана кĕçĕр,
Чĕрĕ пулсассăн ютра...

Пурнăçĕ пирĕн аванччĕ,
Тин çеç пĕтернĕччĕ шкул.
Эсĕ чи çывăх юлташчĕ,
Пирĕншĕн уçăччĕ çул.

Çук çав, телейĕм çухалчĕ
Иккĕн пĕрле пуличчен,
Санăн вăрçа каймаллаччĕ,
Эп тăрса юлтăм пĕччен.

Эс таврăнма сăмах патăн,
Эпĕ – кĕтмешкĕн сана,
Кайрăн – хыпарсăр çухалтăн,
Çавă амантрĕ чуна...

Темшĕн мана тупаймаççĕ
Эп кĕтекен çырусем,
Тен, çулăмран тухаймаççĕ,
Тен, çырăнман та вĕсем...

Вăрçă хăрушă, пĕлетпĕр,.
Шанчăкăм пур пĕр хĕрӳ.
Шутсăр, пĕр вĕçĕм кĕтетпĕр
Эпĕ те, пĕчĕк хĕрӳ...

Ыйăхăм вĕçрĕ те кайрĕ,
Кĕçĕр вăл урăх килмест.
Иккĕ-ши, виççĕ-ши çапрĕ,
Вăхăчĕ кĕçĕр иртмест...

5

Хыпарсăр çухалнă салтак сăмахĕ

Эй! Чĕррисем!
Хамăр ялсем!
Ватти-вĕтти те,
Вăй питтисем!
Пухăнăр-ха пĕрле,
Итлĕр пире пĕрре!

Эпир вилнĕ.
Вăрçăра вилнĕ.
Вăхăтсăр,
Чăн та, чăнах,
Пачах, яланлăхах.

Вăрçа та çитсе кĕреймерĕмĕр,
Вăрçма та питех пĕлеймерĕмĕр,
Анчах тăшманран шикленмерĕмĕр,
Йышпа, кăшкăрса çĕкленейрĕмĕр.

Печĕç – лектерчĕç,
Лекрĕç – тӳнтерчĕç...
Татăлчĕ терчĕ,
Вăрçă пĕтерчĕ.

Пĕрне хĕрхенчĕ,
Пĕрне вĕлерчĕ...

Эй! Чĕррисем!
Çĕр çинчисем!
Пĕр тăвансем те,
Çичĕ ютсем!

Пухăнăр-ха пĕрле,
Итлĕр пире тепре!
Пĕлĕр, пурнăç чăнах,
Çыннăн пĕрре анчах.

Камăн юлнă куççулĕ,
Йĕтĕр эппин кăштах.

Эпир вилнĕ.
Вăрçăра вилнĕ.
Вăхăтсăр,
Чăн та, чăнах,
Пачах, яланлăхах.

6

Паянхи çыракантан

Иртет çав пурте,
Хĕл те иртсе кайрĕ.
Кур! Çуркунне килет хирпе.
Тăри юрлать миçемĕш çаврăм,
Кама валли-ши çак ирпе...

Юрлатăр – юрлама пĕлсессĕн,
Эп пĕлмесен те кăшкăрап.
Шур хурăн ытамне кĕрсессĕн
Тăри пекех шăрантарап.

Хуллен пăхкаласа илетĕп
Йĕри-тавра асăрханса,
Çуркуннене мухтасчĕ тетĕп
Чун-чĕреренех савăнса.

Çĕнтерӳпе Мăн кун уявĕ
Кăçал килет-мĕн юнашар,
Çур акисен ĕçри çуйхавĕ
Ăнса пырсассăн япăх мар.

Вилнисене те асăнатпăр
Палăксене тирпейлесе.
Кĕрекере вара ларатпăр
Сума суса, ĕçкелесе...

Пĕрех иртет сисмесĕр ĕмĕр,
Курмаллине курса юлар!
Халь манăн хайлава, туссемĕр,
Хуллен çеç малалла вулар.

Ялта çак калавран халь юлчĕ
Пĕр тăлăх арăм çеç – Елюк.
Тус бригадирĕ шăнса вилчĕ,
Начар çын марччĕ-ха Ванюк.

Хăй хуçине илсе çитернĕ
Елюк килне леш ват лаши.
Ăна мĕн тихаран ӳстернĕ
Ванюк вун пилĕк çул хушши.

Хуçи вилсессĕн Çăлтăра та
Текех тытмарĕç утарта.
Ват лашаран усси сахал та,
Кĕçех ăсатрĕç тутара.

Елюк аппа ялтах пурнать-ха,
Ытла тухсах та курăнмасть.
Тăхăр вунна хăй çывхарать-ха,
Анчах тирпейсĕр курăнмасть.

Хĕрĕ малтан Шупашкартаччĕ,
Халь ялĕнче, шкулта ĕçлет,
Ачи ун салтакра-ха – каччă,
Хĕлле курма яраççĕ тет.

7

Елюк мăнукĕ – салтак

Çуран утатăп, юр кăчăртатать,
Хир урлă выртнă ансăр утма çул.
Ир тухнă уйăх шăннă, пытанать,
Раштав сиввийĕ кăларать куççуль.

Килелле май пĕрех утма аван,
Чунра илемлĕ кĕвĕ янăрать.
Ĕнĕрлесе пыратăп манасран,
Çырса хума сивви чăрмантарать.

Çунатланса вĕçсе каяс килет,
Эп хĕсметрен килеп ик эрнене...
Ханкалара кам пулнă – вăл пĕлет,
Çак ик эрне мĕне пĕлтернине.

Чечня вăрçин пушарĕ чарăнмасть,
Кăварĕ юлнă иртнĕ ĕмĕртен.
Амаланать вăл, вĕçĕ курăнмасть –
Сӳнтересси килмест çав пирĕнтен.

Вăрçи, çава пек, халăха çулать,
Саккунлăхпа тискерлĕх ик енче.
Этемлĕхе ыр кăмăллăх çăлать –
Çав чăнлăха çухатнă пуль тĕнче.

Тата пĕр çухрăм утмалла-ха ман,
Каç еннелле хĕл кунĕ сулăнать.
Сулахайра – çырма, умра – вăрман,
Унтан тухсассăн ялăм курăнать.

Анчах та чим, малта пĕр ĕмĕлке,
Те кунталла, те ялалла каять.
Кăсăкланса пăхатăп тимлесе –
Ку еннеллех килет пек туйăнать.

Мучи иккен, ĕшеннĕ хăй самай,
Шăлне çыртмасăр утăм тăваймасть.
Кив сăхманпа пăс тытнă мулахай
Ват шăм-шака паян ăшăтаймасть.

Сунатăп сывлăх висĕ утăмран
Çар пуçĕсем вĕрентнĕ пек пире.
Каçхи вăрман вăранчĕ ыйхăран,
Турат çинчен юр тăкăнать çĕре.

Анчах та, тем, мучиçĕм, васкаса
Эс пăрăнасшăн утма çул çинчен.
Ма куçусем пăхаççĕ хăраса
Хăв салтакра пулман пек халĕччен...

Аса илсемччĕ иртнĕ вăхăта,
Вун саккăртах фронтра çӳренине...
Çапăçусен суранĕ чунунта
Амантмаллах чикесшĕн чĕрӳне.

Сан умăнта çур ĕмĕр каялла,
Хисеплесе пуç тайнă çут тĕнче,
Анчах та пурнăç урапи çапла –
Паян эс кĕлмĕç – нимĕç умĕнче.

Кам айăплă халь сирĕн умăрта,
Тĕнче вăрçин манми паттăрĕсем,
Кама паян явап тыттармалла,
Чĕнмеççĕ чăрăшсем те хурăнсем...

Утма çултан тухатăп айккине,
Чĕркуç таран путсан та – ним те мар.
Парадри пек тăрса мучи умне
Пуça тайма, çĕр-шывăм, ирĕк пар!

8

Çыраканран

Кăтра хумсем çыран енне васкаççĕ,
Хум хыççăн хум, хум хыççăн хăвалать.
Тăпра çинче пĕр йĕр те хăвармаççĕ,
Куç умĕнчех ман йĕр те çухалать.

Кунсем, çулсем çын ӳкĕтне кĕмеççĕ,
Çул хыççăн çул, пĕр кун пек, çухалать.
Çак тĕнчене нумайлăха килмеççĕ,
Эппин телейлĕ пурăнас пулать.

Телей кӳрет атте-анне пехилĕ,
Чăн юрату, чăваш юрри-ташши,
Ăнса çын пулнă ачасен кун-çулĕ,
Тăван кил-çуртăн тăнăçлă ăшши.

Телейлĕ пулăр! Пĕр-пĕрне юратăр,
Ыр кăмăллăх ан пĕттĕр çынсенче!
Вăрçа пула нихçан та юн ан юхтăр,
Куççуль ан юхтăр çакă çĕр çинче!

КИЛТИ ХУÇАЛĂХ

Çырла культурисем чирлесен

Викторин «Заря», «Зенга-Зенгана», «Фестивальная» сорчĕсем кăмăкка çĕрĕк чирне ытларах парăнаççĕ. Сайра хутра хăмла çырли, хурлăхан /хури те, хĕрли те/. Йĕплĕ хурлăханпа слива тата чие çырли те чирлеме пултараççĕ. Чир ерсен викторин çамрăк çулçисене хăмăр пăнчă, хăмла çырлипе хурлăхăн çамрăк тураттисене /аялтан, тымар тĕлĕнчен/ хăмăр ункă карса илет.

Йĕпе-сапара вăл тусан тĕслĕ кăмăкпа витĕнет, ку вара – шăпах микробсем пухăннă вырăн.

Викторин ӳсме тытăннă симĕс çырли чире пула пиçсе çититсерех çĕрсе каять. Хăмла çырлипе хурлăханăн тураттисем те шанма пултараççĕ. Çумăрлă тата çиллĕ çанталăкра чир сывă çеçкесен çине хăвăрт куçать. Çырлана фитофтороз çĕрĕкĕ те сырса илме пултарать. Çавна май вăл пулса çитес умĕн хăмăрланса типсе ларать. Çакăнпа кĕрешме тухăçа пухса пĕтерсен тĕмсене сайралатмалла, ку çырлана сывалма, хĕвел çути ытларах илсе тăма пулăшать.

Типĕ çулçăсенче çĕрĕк çырласене пухса илмелле те çунтарса ямалла. Ку чире çĕнтерме пĕр процентлă бордос шĕвекĕпе сирпĕтни пулăшать. Лартма çĕрмен сортсене суйласа илмелле: «Талисман», «Гардсмен», «Панелопа», «Рапор», «Диана». Виктори çĕрнинчен ятарласа кăларакан «Нитрофенпа» та усă курма пулать /тухăçа пуçтарса пĕтерсен кивĕ çулçа иртĕ хыççăн/.

Пан улми çĕрни те чылай чухне сиен кӳрет. Çимĕç çинчи хăмăр пăнчă сарăлсах пырать, пан улми çĕрет, тапăлса ӳкет. Улмана пухиччен 20 кун маларах улмуççине 1 процентлă бордос шĕвекĕпе сирпĕтмелле.

Утарта кăткăсенчен мĕнле хăтăлмалла?

Кăткăсемпе кĕрешнĕ чухне тип çупа усă курмалла. Пыл илнĕ чухне вĕсем савăта лекни уйрăмах тарăхтарать. Пыл хуракан савăт тата медогонка айккине ӳсен-тăран çăвĕ сĕрмелле. Ансат та йӳнĕ мел.

Çаван пекех пыл хурчĕн вĕлли айне пленка сармалла.

Кăткăсене пылакпа илĕртме кирлĕ мар. Хĕллене пыллă рамкăсене ешчĕксене хăварсан вĕсене лайăх хупламалла. Хаçат е çĕтĕк татăкĕ хумалла. Пыл илнĕ чухне медогонкăна тăвата ураллă тимĕр çаврашка çине лартмалла, урисене солидол сĕрмелле.

Çавăн пекех кăткăсене вĕллесен айне лартнă петрушка, помидор хăратаççĕ.

Кирлĕ канашсем

● Садра тĕрлĕ кăпшанкă йăлăхтарса çитерсен авăртнă хура пăрăçпа çăнăха хутăштарса ӳсен-тăран çырăксене сапмалла.

● Ӳсен-тăрана нимĕн туянмасăрах апатлантарма пулать. Шыв бакне тĕрлĕ курăк 5 кунлăха ярса хумалла, унта хĕрен, сухан, ыхра çулçи хушмалла. Çак шĕвекпе помидора, хăяра, пăрăçа тата тĕмсене шăварма пулать – 10 литр шыва 1 литр шĕвек ямалла. Сад-пахчара çăнăхла сывлăм та, курăк пыйтисем те пулмĕç.

● Пӳрте шăна тавраш вĕçсе кĕресрен чӳрече анине уксус сĕрмелле. Шăна витĕр çилрен хăрать, çавăнпа та пӳлĕмсене час-часах уçăлтармалла.

● Шанса типме пуслнă ӳсен-тăрана уксуслă шыва ямалла – тӳрех чĕрĕлет.

● Пулă каснă хыççăн шăршă кĕресрен çĕççе лимон хуппипе сăтăрмалла.

Хĕвел çинче хĕртĕнни усăллă-и?

Хĕвелле пиçни усăллă-и? Тĕрĕс пиçĕхсен – усăллă. Çапах та хăш-пĕр йĕркене пăхăнмалла.

Пĕрремĕш хут пиçнĕ чухне уйрăмах тимлĕ пулмалла. Сисместĕн те, тепĕр чухне хĕвел çинче нумай та пултарсăн, тӳт вара хĕп-хĕрлĕ пиçме ĕлкĕрнĕ.

Пĕрремĕш хут хĕртĕннĕ чухне хĕвел питтинче 5-10 минут çӳрени çителĕклĕ. Малашне çак вăхăта вуншар минут ӳстерсе пымалла.

Хĕвел хытă хĕртнĕ кунсенче ультрафиолет пайăркасем сулхăнра та çителĕклĕ усă кӳреççĕ.

Хĕртĕнес умĕн пите çума кирлĕ мар. Супăньпе çума – пушшех те. Супăнь питĕн çу сийне тасатнине пула âна хĕвел пайăрки ытларах лекет. Пиçес умĕн пите ятарлă кремсемпе е гельсемпе сĕрмелле.

Пите ӳсен-тăран çăвĕ сĕрни те усăллă. Паллах, ытлашши çуланса тăмалла çĕрме юрамасть.

Арçынсен хĕвелле пиçнĕ хыççăнах пите одеколонпа сăтăрса йĕпетме васкаççĕ. Кун пек тусан пигмент пăнчисем тухма пултараççĕ.

Хĕвел çинче хĕртĕнмелли вăхăт – ирхине. Вун пĕр сехетрен пуçласа вун пилĕк сехетчен хĕвел пайăркисен усси ирхинехинчен сахалрах.

● Тĕпелте чухне

«Йăва» печени

Çак рецептпа печени хатĕрлеме йывăр мар, вăл питĕ тутлă. Çемçерех пултăр тесен 1 чей кашăкĕ пыл хушмалла.

4 çăмартана /1 çăмарта шуррине хăвармалла/ 1 стакан сахăр песукĕпе кăпăшлантармалла, çемçелнĕ 200 грамм услам çу, кăштах уксус янă çур чей кашăкĕ апат соди, кăштах тăвар, алланă 4 стакан çăнăх хушмалла.

Çăнăхла сахăр песукне пĕр виçеллĕ стаканпа ямалла, услам çăва ирĕлтермелле мар, сивĕтмĕшрен маларах кăларса хумалла.

Чустана хăвăрт çăрмалла – вăл çемçе пулмалла. Пĕр пайне касмалла, çăнăх сапса кăлпасси пек йĕтĕрлемелле. Пĕчĕк-пĕчĕк татăксен туса касмалла, вĕсенчен аçтăрхан мăйăрĕ пысăкăш печенисем янтăламалла. Кашни çаврашкине çăмарта шуррине чиксе кăлармалла. Çаврашкасене çу сĕрнĕ çатма е противень çине пĕр-пĕрне перĕнмелле мар вырнаçтармалла. Духовкăра 180° температурăра çутă сарă тĕслĕ пуличчен пĕçермелле.

Антонина СЕРГЕЕВА хатĕрленĕ.

Спорт

Олимп кунĕ уява чĕнет

Олимп кунĕ – спортпа туслисен пысăк та пĕлтерĕшлĕ уявĕ. Çулсерен йĕркелекен массăллă мероприяти кăçал шăмат кун, çĕртме уйăхĕн 28-мĕшĕнче, иртĕ.

Ăна çĕр-шывăн пĕрлештернĕ команди Сочири Хĕллехи Олимп вăййисенче çĕнтернине тата Пĕтĕм тĕнчери Олимп комитечĕ йĕркеленнĕренпе 120 çул çитнине халалланă. Çав кун сывă пурнăç йĕркине пăхăнакансем спорт лапамĕсемпе стадионĕсене тухĕç. ЧР Физкультурăпа спорт министерствин пресс-служби пĕлтернĕ тăрăх – Чăваш Енре 400 ытла спорт мероприятийĕ иртĕ, унта пин-пин çын хутшăнĕ. Тĕп ăмăртусем Шупашкар кӳлмекĕ хĕрринче пулĕç. Олимп кунĕ йăлана кĕнĕ ирхи зарядкăран пуçланĕ. Ветерансем çăмăл атлетика турнирĕсенче вăй виçĕç, утма юратакансем «Сывлăх сукмакĕпе» уçăлса çӳрĕç. Яланхи пекех тĕп старт – велочупу: икĕ кустăрмаллипе туслисем те кӳлмек хĕррине пухăнĕç. Çавăн пекех регбистсем тупăшĕç, турникменсем хăсен ăсталăхĕпе паллаштарĕç.

А.МИХАЙЛОВ.

Чунри

Терт-нушара ӳсрĕмĕр

● *Н.Ахтимировпа унăн юлташĕ Винихин /1941 ç./.*

Çын пурнăçĕнче ачалăх ирхи çутă евĕр. Хĕвел тухать те тавралăха çутатать. Акă тӳпене те хăпарса çитрĕ. Çын ĕмĕрĕ те çавăн пекех. Ачалăх та сисĕнмесĕрех иртсе каять. Тин кăна утма тытăннăччĕ çут çанталăк сăпкинче ярăнса. Чарăнсам пĕр самант, кăштах тăхтасам! Çук çав. Пурнăç кустăрми малаллах чупать. Çулсем иртнĕ май кашниех шухăшпа ачалăха таврăнать. Самантлăха пулин те...

Вырăссен паллă çыравçи Антон Чехов тухтăр çапла çырнă: «В детстве у меня не было детства». Ахальтен каламан пулĕ. Таганрог хулинче çуралса ӳснĕскер ашшĕн лавккинче кунĕ-кунĕпе ларнă, кĕнеке сутнă. Тантăшĕсем вылянă-кулнă, савăнса ӳснĕ. Вăл вăхăтри ачасен йывăрлăхне чылай калавĕнче сăнланă çыравçă.

Вырăс литературин паллă критикĕ Виссарион Белинский те куççуль витĕр каласа парать хăйĕн ачалăх кунĕсене: «Я в семействе был чужой».

Иртнĕ ĕмĕр пуçламăшĕнче пурăннă чăваш çыравçисем те ачалăх çинчен йывăрпа аса илеççĕ.

Çирĕммĕш ĕмĕрĕн хĕрĕхмĕш çулĕсем алăкран килсе шаккарĕç. Телейлĕ пурăнмалла пекчĕ. Хаяр вăрçă пуçланчĕ. 1941 çул, çĕртме уйăхĕн 22-мĕшĕ. Фашистла Германи вăрçăпа килсе тапăнчĕ. Кĕтмен-туман çĕртен. Пурнăç пуç хĕрлĕ çаврăнса кайрĕ. Уйра хĕрсех тырă выракан арçынсем çурласене вырнă кĕлте çине хурса хĕвел анăçнелле тухса утрĕç. Ялта ватăсемпе вĕт-шакăр кăна тăрса юлчĕç. Ытла та хăрушă-çке «вăрçă» сăмах. Ялта почтальонран хăракан пулчĕç. Ырă хыпар килмест. Çав вилнĕ, ку вилнĕ тенине кăна илтетпĕр. Ашшĕсем вырăнне ывăлĕсемпе хĕрĕсем йывăр ĕçе кӳлĕнчĕç. Суха тумалла, тырă вырмалла, авăн çапмалла. Пирĕн енче тата хӳтĕлев трасси, траншея, окоп чавма тытăнчĕç. Пĕтĕм çамрăк унта, вун çичĕ çула çитсен трасса /ялта çапла каланă хӳтĕлев сооруженине/ чавнă çĕртенех – фронта. 1942 çулхи кăрлач уйăхĕччен чавнă. 40 градус сивĕре!

Нумай çул иртсен И.Я.Яковлев ячĕллĕ Чăваш патшалăх педагогика институчĕн ректорĕ пулнă Георгий Сидорович Сидоров пĕр калаçура манран çапла ыйтрĕ /пĕр çуртра пурăнатпăр та/: «Эсĕ, Роза Николаевна, Тăвай районĕнчи Тенеялĕнчен вĕт-ха? Атте 1941 çулта сирĕн ял патĕнче блиндаж-окоп чавнă, унтан тӳрех фронта кайнă...» Аса илтĕм халăх трасса чавнă кунсене. Асанне кунне икĕ хутчен кăмака хутатчĕ. Йĕпенсе, шăнса килнĕ çамрăксен тумтирне типĕтме. «Трасса халĕ те тăсăлса выртать таçта çитиех», – терĕм эпĕ. Вăрçă суранĕ, нихăçан сипленми суран...

Вун икĕ-вун виçĕ çулсенчи ачасене ФЗОна илсе кайма тытăнчĕç. Çĕр-шыв вутпа çунать. Аттесем çапăçу хирне выртса юлнă. Пĕртен пĕр тĕллев – çĕнтермелле. Анчах ачасем – ачасемех. Ашшĕсем вырăнне тăрса юлчĕç. Кĕçĕннисем урайĕнче упаленеççĕ, утма вĕренеймен-ха. Çимелли çук. Выçăллă-тутăллă ача-пăча суха тăвать, сӳрелет. Асран каймасть Униçĕм Лĕнькки. Ашшĕ – учитель, вăрçăра пуç хунă. Килте çичĕ ача амăшĕн хӳттинче. Лĕнькка лашапа уйра сӳрелет. Ял канашĕнчен /хамăр ялтан виçĕ çухрăмри Йăнтăрчăра/ Лĕнькка ФЗОна яма тытма килеççĕ. Шăпах Лĕнькка тĕлне пулаççĕ. Ăна палламаççĕ. «Лĕнькка килтех-ши?» – тесе ыйтаççĕ. Ку аптăраса тăмасть. «Паçăр килтехчĕ», – тет. Сельсоветрисем яла кĕрсе кайсан Лĕнькка лашипе сӳрине пăрахса хăварсах вăрмана тарать. Тепрехинче хайхисем ăслăрах пулаççĕ. Лĕнькка сухаран таврăннă çĕре пӳрте кĕрсе лараççĕ, килтисене тула кăлармаççĕ. Каçхине Лĕнькка сухаран таврăнать те пӳрте кĕрет. «Лĕнькка, сана илме килтĕмĕр», – теççĕ. «Анне, каяс пулать, апат хатĕрле-ха çул çине. Эпĕ çăпатана шаккаса кĕрем-ха», – тет. Лĕнькка çăпата шаккама тухать. Кĕрессе кĕтсе лараççĕ. Лешĕ тарнă, ăна тытайман. Çапла тĕлĕнетчĕç Лĕнькка тавçăруллă пулнинчен. Амăшне хĕрхеннĕ ача ăсĕпех. Ачасене пĕрре те çăмăл пулмарĕ вăрçă çулĕсенче.

Кĕтрĕмĕр аттесем таврăнасса. Пĕр вĕçĕмсĕр кĕтрĕмĕр. Пирĕнпе пĕрлех кĕтетчĕç вăрçа тухса кайнă салтаксем таврăнасса эвакуаци шучĕпе килнисем те.

Кăçал больницăра белорус хĕрарăмĕпе пĕр палатăра сиплентĕмĕр. Сăмах çине сăмах. Липа ятлă çак хĕрарăм. Тăнлатăп ун калавне: «Вăрçă пуçланнă чухне эпĕ вунă çултаччĕ. Нимĕç салтакĕсем яла пырса кĕчĕç. Пирĕн ял чикĕ çумĕнчех. Пурте – хĕвелтен сыхлакан куçлăхпа, мотоциклпа. Çуран утакан пĕр салтак та çук. «Акă эсир çав тери чухăн пурăнатăр, улăм витнĕ пӳртсем»... Пире хурларĕç шыв ĕçме чарăннăскерсем. Хĕвел тухăçнелле васкаççĕ, пирĕн патра чарăнса тăмарĕç. Вĕсен пире хăвăртрах çĕнтермелле. Тăватă çул нушалантăмăр нимĕç аллинче. Акă пуçларĕç пирĕннисем вĕсене каялла хăваlама. Курасчĕ сирĕн нимĕç салтакĕсене. Аран-аран утаççĕ, выçă, урисене таçтан тупкаланă пусма татăкĕсемпе чĕркенĕ. Халь вĕсен куçĕ пирĕн улăм витнĕ пӳртсене асăрхамасть. Тарса пултăр пирĕн çĕр-шывран хăвăртрах. Çĕнтерчĕç тăшмана, аранах ассăн сывласа ятăмăр. Ĕнтĕ эпĕ те вун тăватă çула кайрăм. Пурнăç çăмăл пулмарĕ. Карелие ĕçлеме тухса кайрăм. Унта чăвашпа мăшăрлантăмăр. Красноармейски районне кĕрекен Йĕпрем ялĕнчен упăшка».

Хам ăшра çапах та шухăшлатăп: пĕр енчен эпир телейлĕ – усал нимĕç салтакĕсене ачалăхра курманшăн. Пире те йывăр пулчĕ, лашасене фронта илсе кайрĕç, пĕтĕм ĕç хĕрарăмсемпе ватăсем, ача-пăча çине тиенчĕ. Халăх çĕнтерĕве кĕтрĕ. «Аçусем таврăнаççех, ун чухне лайăх пурăнма тытăнăпăр-ха», – тесе лăплантаратчĕç пире асаннесем. Çапла килсе тухрĕ те. Вăрçă пĕтрĕ, çĕнтерӳçĕсем таврăнма пуçларĕç. Эпир вĕсене палламастпăр, вĕсем – пире. «Ку кам ачи пулчĕ-ха?» – тесе ыйтатчĕç. Эпир, темĕнле йывăр пулсан та, ӳсрĕмĕр. Таврăнакан сахал. Кӳршĕри Сергей тете яла çитрĕ. Аттен юлташĕ. «Сергей, акă сана хутпа кăранташ. Çыру çыр», – тесе хăварчĕ аçу. Вăл шкулта ачасене вĕрентнĕ теха, хутпа кăранташ пулнах. Çырасси пулмарĕ, хама та тепĕр эрнерен илсе кайрĕç. Юлашки уйрăлу пулчĕ. Шинельпе, çурăм хыçĕнче кутамкка, урара – салтак атти. Ман асăмра çапла юлчĕ вăл.

Салтак атти

Хура кĕркунне пирĕн кӳршĕ Сергей тете те вăрçăран таврăнчĕ. Вăрçă чарăнни пур енĕпе те палăратчĕ. Ял çыннисен сăнĕсем улшăнчĕç. Кула-кула калаçма тытăнчĕç. Сергей тетене еплерех хаваспа кĕтсе илтĕмĕр. Тăватă çул хыпарсăр çухалнă çынна, ывăлне кĕтрĕ пирĕн асаннен тантăшĕ Кулине аппа. Кĕтсе илеймерĕ, çĕре кĕчĕ. Вăрçă çулĕсенче Сергей тете мăшăрĕ Варкка аппапа тăватă ачи еплерех ташларĕç тата савăннипе! Хĕл каçрăмăр. Çуркунне çитрĕ. Тӳрем çырми хуралнă-хуралманах выçăлла-тутăлла хĕл каçнă сурăхсене çерем çине илсе тухрĕç. Эпир, шăкăр-макăр, сурăх çитерме çӳретпĕр. Вылятпăр, кулатпăр. Вăрçăлла выляни асра. Никамăн та нимĕç пулас килмест. Александр Матросов пек шăватпăр. Пиншак тӳмисене татса пĕтеретпĕр. Асанне каллех патакран тӳме туса çĕлесе парать. Ятламасть пире, ача-пăча вылянăшăн савăнать. Тӳрем çырмине вăрмантан çурхи шыв шавласа анать.

Пĕр ирхине çапла йăмăка çавăтса Тӳрем çырмине уттартăм. Пирĕн хыçранах Сергей тетен ывăлĕ Коля ашшĕн аттине тăхăннă та васкаса утать. Эпир йăмăкпа иксĕмĕр шакмакла çăпата сырнă та вĕлтĕртетсе кăна пыратпăр. Çырма урлă ялт! кăна сиксе каçрăмăр. Коля та, ашшĕн салтак аттине тăхăннăскер, каçма тăчĕ. Атă йывăрăшĕпе çерем катăлса ӳкрĕ, Коля юхма тытăнчĕ. Шыв сикки çав тери çӳллĕ. Коля çав шыв сиккинчен пĕрех сикрĕ. Юхăм татах вăйланчĕ. Эпир кăшкăрма тытăнтăмăр. Ял çыннисем илтчĕр тетпĕр. Çыран хĕррипе чупатпăр юхакан Коля хыççăн. Лаша витинчен çынсем пакур, каштасем йăтса тухрĕç. Ял çывăхнелле çырма сарлакаланать. Коля çав вырăнта юшкăн çинче тытăнса выртать. Ял çыннисем чупса çитсе туртса кăларчĕç. Пĕр уринчи атă хывăнса ӳкнĕ, тепри – уринчех. Хывăннă аттине кăкăр çумне тытнă хăй, алран вĕçертменултă çулти ача. Хăлхине шыв кĕнĕччĕ. Сыватрĕç. Салтак атти питĕ хаклă пулнă ачашăн. Çурхи шывпа юхтарса яман ăна. Ашшĕн вăрçă вутçулăмлă çулĕпе утса тухнă атă. Чылайччен аса илетчĕç ялта Колян атти çинчен.

● *Г.Петровăн икĕ ывăлĕ – Гена тата Саша /1944 ç./.*

Эх, еплерех кĕтеттĕмĕр аттесем таврăнасса. Акă ман алăра вăрçă çулĕсенче ӳкерттернĕ сăн ӳкерчĕк. Кам ӳкернĕ-ши ăна? Ыйтса пĕлме ăс çитмен. Ман упăшкапа унăн шăллĕ тăраççĕ. Куçĕсем тарăн шухăшлă. Вĕсен ашшĕ Гурий Петрович Петров вăрçăра. Асли, Гена,ултă çулта, шăллĕ Саша – тăваттăра. Финн вăрçинчен тӳрех Украинăна лекнĕ. Тыткăнра пулнă, аманнă, тарнă. Пĕр хыпар та ярайман. Килтен тухса кайнăранпа тепĕр çичĕ çултан тăван киле, ашшĕпе амăшĕ, мăшăрĕпе ачисем патне çаврăнса çитнĕ. Тăвай районĕнчи «Красное Сормово» колхоза 22 çул ертсе пычĕ.

● *Фронтовиксен ывăлĕсем – Варлам Сергеев, Володя Ахтимиров, Коля Сичуркин /1954 ç./.*

Вăрçăн юнлă-вилĕмлĕ çулĕпе утса тухнă салтаксем

Вăрçă хыççăн та пурнăç çăмăл пулмарĕ-ха. Çапах та туй-çуй кĕрлерĕ ялсенче, хĕрсемпе каччăсем вăййа тухрĕç. Ялта купăс сасси хаваслăрах янăраса кайрĕ. Ялта пĕр-икĕ çын илсе килнĕ нимĕçсен çăвар купăсĕ пурччĕ. Эх, юратмастчĕç ял çыннисем унăн сассине. «Хамăрăнне çитмест çав», – тетчĕç. Ашшĕсем вырăнне ывăлĕсем купăс калама тытăнчĕç. Вăрçă ачисем ăмăртмалла калатчĕç пĕр-пĕринчен вĕренсе. Купăс туянма пуçларĕç. Амăшĕсем пулăшрĕç туянма. Сурăх çăмне, чăх çăмарти, сар çу, хăмла сутнă укçапа. Пуç усмарĕ халăх, çирĕппĕн малаллах утрĕ. Вăрçă ачисем шкулта та вăй хурса, тăрăшса вĕренчĕç. Ашшĕсен çулĕпе утрĕç. Ман алăра сăн ӳкерчĕксем. Вăрçă хирне выртса юлнă салтаксен ачисем: Харитон Сергеевич Сергеевăн виçĕ ачи ашшĕссĕр ӳсрĕ. Кĕçĕн ывăлĕ Варлам купăс ăста калатчĕ. Унпа юнашар – Николай Ахтимирович Ахтимировăн аслă ывăлĕ Володя. Вăл та ашшĕ пекех купăс ăстиччĕ, вăл варринче тăрать. Унпа юнашар Петр Иванович Сичуркин учитель ывăлĕ Коля. Çак ачасен ашшĕсем вăрçăран таврăнаймарĕç. Ачисем çирĕп кăмăллă пулчĕç. Вăрмар районĕнчи Шăхальти вăтам шкултан вĕренсе тухса пĕлӳ çулĕпе малалла утрĕç. Ир те, каç та каялла-малалла вуншар çухрăм утнă. Çити-çитми пурнăç пулсан та тăшмана çĕнтерме пулăшрĕç вĕсем.

Ĕмĕр иртет, хаяр вăрçă кунĕсем аякка-аякка кайса пыраççĕ. Вырăссен паллă критикĕ В.Белинский çапла каланă хăй вăхăтĕнче: «Завидую внукам и правнукам нашим, которым суждено жить в сороковых годах следующего века». Çак йĕркесене каласа утаттăмăр шкултан киле таврăннă май. Чăнахах та çав çулсенчи ача-пăча сывлăх енчен те, кăмăл-туйăмпа та çирĕп пулнă.

Телей пулнах. Эпир сывă, тĕрĕс-тĕкел ӳснĕ, Тăван çĕр-шыва чĕререн юратнă. Атте-аннене, асаннесемпе кукамайсене... Эпир вĕсене нихăçан та манас çук. Вĕсен çирĕплĕхĕ пирĕнте, мăнукĕсенче юлнă. Тавах вĕсене пире пăхса çитĕнтернĕшĕн.

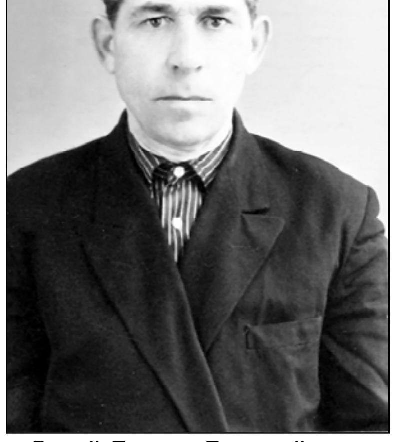

● *Гурий Петров 7 çул хĕсметре тăнă, тăватă çул тăшманпа çапăçнă /1960 ç./.*

■ **Роза ПЕТРОВА-АХТИМИРОВА.**

Тăвай районĕ, Тенеял ялĕ.

Çемье архивĕнчи сăн ӳкерчĕксем

Чăваш Республикин Пуçлăхĕн Администрацийĕ Чăваш Ен Пуçлăхĕн Тĕрĕслев управленийĕн Чăваш Республикинчи ĕç тăвакан влаç органĕсен ĕç-хĕлне тĕрĕслекен тата вырăнти хăй тытăмлăх органĕсен ĕç-хĕлне тишкерекен пайĕн консультанчĕн Надежда Павловна Николаевăн ашшĕ

Павел Николаевич НИКОЛАЕВ

вилнĕ пирки тăванĕсемпе пĕрле чĕререн хурланнине пĕлтерет.

чăваш халăх хаçачĕ
ХЫПАР

Учредительсем: Чăваш Республикин Министрсен Кабинечĕ, Чăваш Республикин Информаци политики тата массăллă коммуникацисен министерстви "Хыпар" Издательство çуртĕ" Чăваш Республикин автономи учрежденийĕ

Федерацин çыхăну, информаци технологийĕсен тата массăллă коммуникацисен сферинчи надзор служби Чăваш Республикинчи управленийĕ 2013 çулхи çу уйăхĕн 31-мĕшĕнче ПИ ТУ21-00281 №-пе регистрациленĕ

"Хыпар" индексĕ – 54800, "Хыпар"-шăмат кун" – 78353

Директор-тĕп редактор А.П.ЛЕОНТЬЕВ

Номер редакторĕ Г.А.МАКСИМОВ

РЕДКОЛЛЕГИ:
М.М.АРЛАНОВ /тĕп редактор çумĕ-коммерци директорĕ/
А.П.ЛЕОНТЬЕВ / директор – тĕп редактор/
Г.А.МАКСИМОВ /тĕп редактор çумĕ/
С.Л.ПАВЛОВ /тĕп редактор çумĕ/
Н.Г.СМИРНОВА /культурăпа чăваш диаспорин пайĕн редакторĕ/
Ф.П.ЧЕРНОВ /яваплă секретарь – техника центрĕн пуçлăхĕ/
Дежурнăй редактор В.И.СМИРНОВА

Редакципе издатель адресĕ: 428019, ШУПАШКАР, ИВАН ЯКОВЛЕВ ПРОСПЕКЧĔ, 13, ПИЧЕТ ÇУРЧĔ, III ХУТ, "ХЫПАР".

ТЕЛЕФОНСЕМ

Редакци телефонĕсем:
56-00-67 – директор – тĕп редактор
56-33-64 – тĕп редактор çумĕ
56-04-17 – тĕп редактор çумĕ
62-08-62 – секретариат, яваплă секретарь
пайсем:
28-85-01 – общество пурнăçĕпе политика пайĕ
56-05-21 – журналист тĕпчевĕсен тата куçару пайĕ
56-08-62 – экономика пайĕ
56-03-04, 28-85-91 – социаллă пурнăçпа вĕренӳ пайĕ
56-08-61 – культурăпа чăваш диаспорин пайĕ
56-04-26, 28-85-87 – хроникăпа хамăр корреспондентсен пайĕ
28-82-91 – корректорсем
56-45-94 – фотокорреспондент
бухгалтери – 28-83-64
коммерци дирекцийĕ:
28-83-70 – рекламăпа пĕлтерӳсен пайĕ
56-20-07 – çырăнтарупа реализаци пайĕ
корр. пункчĕсем:
8-937-398-75-33 – Хĕрлĕ Чутай,
/8-835-38/ 2-18-02, 2-11-95 – Йĕпреç
28-85-71 – Чăваш Республикин Журналистсен союзĕн правленийĕ

hypar2008@rambler.ru

Ĕç кунĕ 8 сехет те 45 минутран пуçласа 17 сехет те 45 минутчен, шăмат кунпа вырсарни кунсăр пуçне.

Факс: /8352/ 28-83-70
Электрон почта: hypar@mail.ru

Хаçата «Хыпар» Издательство çурчĕ» АУ техника центрĕнче калăпланă, «Чăваш Ен» ИПК» АУО типографийĕнче пичетленĕ. 428019, Шупашкар хули, И.Яковлев проспекчĕ, 13. 56-00-23 – издательство директорĕ.

РЕКЛАМĂПА ПĔЛТЕРӲСЕНЕ 316-мĕш пӳлĕмре йышăнаççĕ. Тел. 28-83-70.

Офсет пичечĕ. Калăпăшĕ 2 пичет листи. Рекламăпа пĕлтерӳсен чăнлăхĕшĕн вĕсене паракансем яваплă.

Хаçатри рекламăсăр тӳлевлĕ информаци материалĕсем "Реклама çинчен" федераци саккунĕн 2 ст. килĕшӳллĕн "Аталану çулĕпе", "Ят-сум", "Ĕç тата çын", "Самана таппи", "Компетентлă" рубрикăсемпе пичетленеççĕ.

Номере 26.06.2014 алă пуснă.
Пичете графикпа 21 сехетре алă пусмалла, 20 сехет те 45 минутра алă пуснă.
Тираж 7481. Заказ 2324.